

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*
2018, Yıl:6, Sayı:14

Geliş Tarihi: 06.07.2018

Kabul Tarihi: 04.09.2018

Sayfa:25-59

ISSN: 2147-8872

MECÂLİSÜ'N-NEFÂYIS'İN İÇERDİĞİ BİYOGRAFİK ÖGELER

Oğuz Ergene*

ÖZET

Ali Şîr Nevâyî'nin Mecâlisü'n-nefâyis adlı şuara tezkiresi, kullanılan biyografik ögeler açısından titizlikle hazırlanmış; tezkirede, şairlere ilişkin türlü özellikler ayrıntılı olarak işlenmiştir. Özellikle Nevâyî'nin şairlerle ilgili tanıklıkları, kişisel değerlendirmeleri, onların sanat yönleri ya da eserleri hakkındaki görüşleri, esere zenginlik ve özgünlük katmaktadır. Mecâlisü'n-nefâyis'teki biyografik ögeler, şairlerin tanıtımını sağlamak; kaydedilmek suretiyle onları ve eserlerini kalıcı kılmak dışında, dönemin sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili çok sayıda bilgi ve malzeme içermektedir. Bu çalışmada, Mecâlisü'n-nefâyis'teki biyografik ögeler; dolayısıyla tezkire yazarının bu doğrultudaki malzemesi, şairlere ilişkin değerlendirmelerin kapsamı ve içeriği belirlenmiştir. Eserde şairler; eser, üslup, edebî kişilik, şairlik yeteneği gibi yönleriyle birlikte aile ve akrabalık ilişkilerinden, mesleklerine, toplumsal konumlarına, ilgi alanlarına, vücut biçimlerine, sağlık durumlarına, huylarına, türlü sanat ve spor dallarındaki hünerlerine, ölüm nedenlerine, mezar yerlerine kadar çok geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Bu bilgiler, hem Nevâyî'nin tanıklıklarına hem de duyularına dayanmaktadır. Eserde, ele alınan şairlerle ilgili türlü yorumlara ve değerlendirmelere destek olabilecek pek çok örnek olay, söylenti vb. de yer almıştır. Çalışmada, söz konusu biyografik ögelere ilişkin tematik bir sınıflandırma yapılmış ve her madde başı için özgün metinden seçilen örnekler kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: şuara tezkireleri, biyografi, Ali Şîr Nevâyî, Mecâlisü'n-nefâyis, Çağatay Türkçesi

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, orcid.org/0000-0002-7862-3705, e-posta: oguzergene@hotmail.com

BIOGRAPHICAL COMPONENTS IN MECALISU'N- NEFAYIS

ABSTRACT

Biography of poets called Mecalisu'n-nefayis of Ali-Shir Nava'i was prepared meticulously in terms of the biographical components; various features related to the poets were discussed in detail. Especially, testimonies of Nava'i about poets, personal evaluations, opinions about their artistic aspects or works add richness and authenticity. Apart from making enable to introduce the poets and making them permanent by recording, the biographical components in Mecalisu'n-nefayis contain a lot of information and material related to the social and cultural structure of the period. In this study, the biographical components in the Mecalisu'n-nefayis; therefore material of the writer of the collection of biographies in this direction, the scope and contents of the evaluations about poets have been determined. Poets were discussed in work from a wide range of subjects ranging from family and kinship relations, professions, social positions, interests, body forms, health conditions, habits, skills in various arts and sports, causes of death, grave places, along with aspects like work, style, literary identity and poesy talent. This information is based both on the testimony of Nava'i and on his sense perceptions. There are also many precedents, rumours, etc. that can support various interpretations and evaluations about the poets in the work. In the study, a thematic classification related to relevant biographical components was made and the samples selected from the original text were used for each entry.

Key Words: biographies of poets, biography, Ali-Shir Nava'i, Mecalisu'n-nefayis, Chaghatay Turkish

1. Giriş

Arapça “andaç, hatırlatıcı” karşılığındaki *tezkire* sözcüğü, “anma, başvurma, adlandırma, tanımlama, belirtme, gösterme, bahsetme, atıfta bulunma; hatırlanan şey, hatıra; ün, şan, itibar” anlamlarındaki *zıkr* kökünden türetilmiştir¹ (Baalbaki 1995, 303, 563). Bu kavram, Osmanlı Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde de *tezkere* ve *tezkire* biçimindeki iki sözlük birime ve bunlarla ilintili türlü söz varlığı ürünlerine kaynaklık etmektedir².

¹ ذكر “mention(ing), referring to, reference to, naming, specification, stating, indication, indicating, pointing out (to), citation, citing” ~ ذكر “remembrance, recollection, reminiscence, memory” ~ ذكر “reputation, repute, renown, fame, name, standing, credit”; تذكر “reminder, memento” (Baalbaki 1995, 303, 563).

² *tezkire* (*tezkere*) “Yad etmeye vesile olan kâğıt, pusula, varaka; bir şehrin içinde bulunan devâ'ir-i resmîyye veya efrat beyinde teati olunan muharrerât: Tezkire yazmak; *tezkire-i sâmiyye*= Makâm-ı sadâret-i uzmâdan yazılan tezkire; *tezkire-i cevâbiyye*= Cevaben yazılan varaka; nüfusa veya esnaf vesaireye verilen resmî kâğıt: *tezkire-i Osmâniyye*= Tabiiyet tezkiresi; *esnaf tezkiresi*= Patent; *mürur tezkiresi*= Pasaport; *gümrük tezkiresi*= Bir malın gümrük resmi verildiğini mübeyyin olan pusula; bir ilim ve fenne dair mâ-hazardan ma'lûmât-ı muhtasarayı havi risale, ajanda; bir sınıf-ı meşâhîrin muhtasaran terâcim-i ahvâlini ve bazı akvâl ve menâkıbını havi kitap: Tezkiretü'ş-şu'arâ, Tezkiretü'l-evliyâ vesaire.”, *tezkereci* (*tezkireci*) “Kadimde da'âvî hülâsasını zapt ve tahrir eden memur.”, *tezkerelik* (*tezkirelik*) “Tezkire yazmaya mahsus (kâğıt) ki takrirlikten küçük ve pusulalıktan büyük olur.”... (Şemseddin Sami 2010, 1226); *tezkere* “Poliça, ruķ'a...” (Tulum 2011, 1772); *tezkere* “Pusula; bir iş için izin verildiğini bildiren resmî kâğıt; askerlik görevinin bittiğini bildiren belge.”, *tezkereci*

Tezkire, bir edebiyat terimi olarak biyografik eserler için kullanılmıştır³. Biyografi, İslam tarihinde bir tür ve “bilim dalı olarak” Hz. Muhammed’in hayatına ve hadislerine ilişkin çalışmalarla önem kazanmıştır. Peygamberle birlikte İslam tarihinde önem verilen kişilerin tanıtımı ve “topluma örnek kişiler olarak” sunulması, bu türün önemini arttırmıştır. Bu doğrultuda tezkirelerin biyografik bilgileri içeren bir tür olarak yazımında, Arap edebiyatının sözü edilen “tabakat” kitaplarından esinlenilmiştir. Tezkirecilik geleneğinin kaynağı olan bu kitaplarda, “biyografik çalışmalar” yer almaktaydı ve sonraki dönemlerde, bu alanda, belli bir sınıfın üyelerinin toplandığı eserler verildi. Kapsamı giderek genişleyen biyografik eserler, bir süre sonra “dil bilimcilerini, şairleri, hekimleri ve diğer meslek mensuplarını” içermeye başladı. Mutasavvıflarla başlayan bu tür meslek içerikli eserlerin örneğin şairleri işleyen ilk ürünü, Muhammed b. Sallam el-Cumahî’nin *Tabakatu’ş-şu’arâ*’sıdır. İbn Kuteybe’nin bu alandaki ikinci eser olan *Kitabü’ş-şî’r ve’ş-şu’arâ*’sı ile Ebu’l-Ferec el-İsfehanî’nin *Kitabü’l-agânî*, İsmâil bin Ebî Muhammed el Muhammed el-Yezdî’nin *Tabakâtu’ş-şu’arâ* ve Ebî Hassân ez-Ziyâdî’nin *Tabakâtu’ş-şu’arâ* adlı eserleri de şairleri konu edinmiştir. Şair biyografilerinden El-Merzubanî’nin *Mu’cemu’ş-şu’arâ*’sı, yöntem açısından türe bir yenilik getirmiş ve bu eserle birlikte, şairlerin “alfabetik olarak” sıralanmasına geçilmiştir. Bununla birlikte Saalibî’nin *Yetîmü’d-dehr*’ine Bahrâzî’nin zeyl olarak yazdığı *Dumyetü’l-kasr*’ı ile zeyli devam ettiren Hazirî’nin *Zinetü’d-dehr*, Beyhâkî’nin *Vişahü’d-dümye* ve İmâdeddîn El-İsfehânî’nin *Harîdetü’l-kasr* adlı eserleri, Arap edebiyatındaki tezkire zeylleri arasındadır. Ebu Nuaym-i İsfehanî’nin *Hilyetü’l-evliya*’sı, El-Haysam bin Abdî’nin *Tabakâtu’l-fukahâ ve’l-muhaddisin*’i ve Abdu’l-melik bin Habîb es-Sülemî’nin *Tabakâtu’l-fukahâ ve’t-tâbi’in*’i ise bu edebiyatın farklı zümrelerden kişilerle ilgili biyografik eserlerindedir (Nevâyî 2001, XXIV; Kılıç 2007, 543-544; İsen 2010, 5).

Tezkirecilik geleneği, “XII. yüzyıl sonlarına kadar Arapça olarak” sürmüştü, XIII. yüzyıldan sonra ise Farsça örneklerle devam etmiştir. Fars edebiyatının ilk biyografik eseri, Nizâmî-i Arûzî-i Semerkandî’nin “münşi, şair, müneccim ve hekim olmak üzere dört meslek grubunu konu alan *Mecma’u’n-nevadir* ya da yaygın adıyla *Çahâr Makâle*” adındaki çalışmasıdır. Bu edebiyatta, tezkire tarzındaki ilk örnek ise Muhammed el-Avfî’nin 1221 tarihli *Lübâbü’l-elbâb*’ıdır. Câmî’nin bir evliya tezkiresi olan *Nefehâtü’l-üns min Hazarâti’l-kuds*, Rızâ Kulu Hân-i Hidâyet’in *Mecma’u’l-fusehâ ve Tezkire-i Riyâzu’l-ârifîn*, Mîrzâ Muhammed Tâhir-i Nasrâbâdî’nin *Tezkire-i Nasrâbâdî*, Hâc Alî Ekber Nevvâb-i Şîrazî’nin *Tezkire-i Dil-Güşâ* adlı eserleri de Fars edebiyatının farklı kesimleri işleyen tezkireleri arasında yer almaktadır (Nevâyî 2001, XXIV, XXV; Kılıç 2007, 545; İsen 2010, 6). Farsçanın “adında

“Askerlik ödevini tamamlamış, terhis olmuş er; dava özetlerini yazan görevli; tezkere yazarı.”, *tezkerecilik* “Tezkereci olma durumu.”; *av tezkeresi* “Avcılara verilen izin belgesi.”, *mürur tezkeresi* “Bir yere gitmek için gerekli olan izin belgesi.”, *nüfus tezkeresi* “Nüfus cüzdanı.”; *tezkere almak* “Askerlik görevini tamamlayarak bunu bildiren bir belge almak.”, *tezkere bırakmak* “Askerlik görevini bitirdiği hâlde orduda çalışmasını sürdürmek, orduda kalmak.”, *tezkeresini eline vermek* “İşine son vermek, kovmak.”; *tezkire* “Divan şairlerinin hayatlarını ve şiirlerini genellikle öznel bir bakış açısıyla değerlendiren eser.” (TDK 2011, 192, 1731, 1783, 2345).

³ *tezkire* “Osmanlı toplumunun maddî ve manevî kültürünü meydana getiren her meslekten yaratıcı kişinin meselâ velilerin, hattatların, mimar ve müsikî ustalarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin hayat ve sanatından söz eden bir türün adı” (Kılıç 2006, 121); “Divan Yazımında genellikle şairlerin yaşam öykülerini anlatan ve şiirlerinden örnekler veren yapıt.” (TÜBA 2011, 1131).

‘tezkire’ kelimesi bulunan” ilk biyografik eseri ise Attâr’ın 72 sufiyi işlediği *Tezkiretü’l-evliyâ*’sıdır (Öz 2012, 68).

Farsça yazılmış şuara tezkireleri arasında yer almakla birlikte Türk tezkirecilik geleneğinin oluşumunda önemli pay sahibi olan iki eserden Câmî’nin -yazımı “Hicret tarihinin 892 nci yılında” (Camî 1990, 290) tamamlanan- *Bahâristân*’ı, sekiz bölüm (bahçe) halinde düzenlenmiştir. Tam bir şuara tezkiresi olmayan eserin sadece yedinci bölümünde şair biyografilerine yer verilmiştir⁴. Bu bölüm, “Yedinci bahçe, şairlik bostanında kafiye cıvıldaayan kuşlarla vezin besteleme sanatının şekerliklerinde gazel okuyan tutilerin destanlarından bahseder.” (Camî 1990, 204) biçimindeki bir kayıtlı başlar. Câmî, “şairler zümresi” çok kalabalık olduğu için bunlardan tek tek söz edilemeyeceğini ve ancak en ünlü olanlarından bir bölümünü “kısaca” anlatacağını (Camî 1990, 208) belirtip biyografilere geçer ve aralarında Rudegî, Firdevsî, Enverî, Nizamî, Şeyh Sadî, Hafız-ı Şirazî, Emir Hüsrev-i Dehlevî ve Ali Şîr Nevâyî’nin de bulunduğu 38 şairi tanıtır bu şairlere ait eserleri, beyit, gazel, kıta, rubai, mesnevi, muamma gibi başlıklarla örneklendirir. Bölümde değinilen son şair, Ali Şîr Nevâyî’dir. Farsça yazılmış bu kapsamdaki diğer örnek ise yazımı, “peygamberlerin sonuncusunun Hicretinin 892 yılı Şevval ayının yirmi sekizinci gününde” (Devletşah 2011, 654) bitirilen *Devletşah Tezkiresi (Tezkiretü’ş-şuarâ)*’dır. Devletşah; şairler hakkında bilgi toplamanın zor, şiir yazmanın da eskiden beri “yaygın bir sanat” olduğunu, şiirlerin yazıldığı dillerin zamanla değiştiğini, dilleri anlamının güçleşmesi nedeniyle şairlerin büyük bölümünün adının “gizlilik perdesi altında” kaldığını belirtir. Devletşah da Molla Câmî gibi eserine, bu şairlerin adları kaynaklarda geçen, halk arasında ünlü olan “bir kısmını” aldığını ifade eder. Tam bir şuara tezkiresi olan eserde, mukaddime ve hatime dışında yedi tabaka ve toplam 149 şair bulunmaktadır. Mukaddime, Arap şairlerine ayrılmıştır ve bu bölümde, on Arap şairi yer almıştır. Eserin bundan sonra gelen ve Farsça yazan şairleri işleyen birinci tabakasından yirmi, ikinci tabakasından yirmi, üçüncü tabakasından on altı, dördüncü tabakasından yirmi, beşinci tabakasından on sekiz, altıncı tabakasından yirmi bir, yedinci tabakasından on sekiz şairin biyografisi verilmiştir. Hatime bölümünde, aralarında Abdurrahman-ı Câmî ve Ali Şîr Nevâyî’nin de yer aldığı altı şairden söz edilir (Devletşah 2011, 44-48). Şâh İsmâil’in oğlu Sâm Mîrzâ da 1550 yılında *Devletşah Tezkiresi*’ne *Tuhfe-i Sâmî* adıyla bir zeyl yazmıştır. Yedi

⁴ Bahâristân’daki diğer bölümler ve içerikleri, sırasıyla şu biçimdedir: 1. *Bahçe* “İlk bahçede, hidayet yolunu uzaktan görenlerden velilik dergâhı sedirinde oturanlardan toplanmış reyhanlar saçılmıştır.”, 2. *Bahçe* “Bu bahçede cömert bulutlardan hikmet=felsefe erenlerinin gönüllerine sızan en ince hakikat damlalarıyla onların kalblerinin zemininde ve hâtralarının tarlasında yetişmiş ve defterlerinin sahifelerini süslemiş olan çiçekler saçılmıştır.”, 3. *Bahçe* “Üçüncü bahçe, adalet ve insaf meyvelerini yetiştiren hükümet ve eyalet bağlarındaki çiçeklerin açılmasından bahseder.”, 4. *Bahçe* “Dördüncü bahçe, cömertlik ve kerem bağlarındaki fidanların yemiş vermelerini ve onların altın ve gümüşten çiçekler açmasını gösterecektir.”, 5. *Bahçe* “Beşinci bahçede aşk ve muhabbet çemenleri bülbüllerinin halinden, şevk ve sevgi derneklerindeki pervanelerin kanatlarının yanmasından bahsedilecektir.”, 6. *Bahçe* “Altıncı bahçede, dudak goncalarını güldüren ve gönül çiçeklerini açtıran mizah ve lâtife rüzgârlarının esmesinden ve şakalaşma kokularının yayılmasından söz açılacaktır.”, 8. *Bahçe* “Bu bahçede dilsizlerin (yani hayvanların) hali dilinden birkaç hikâye anlatılacaktır ki, akıllılar ve nükteciler tarafından tertip edilmiştir.” (Camî 1990, 9 vd.). Kılıç, eserdeki bölümlerin içeriklerini, “1. ravza: Evliyalar ve büyük sufiler hakkında; 2. ravza: Hakimlerin sözleri hakkında; 3. ravza: Sultanların adaleti hakkında; 4. ravza: Cömertlik hakkında; 5. ravza: Aşk hakkında; 6. ravza: Mulatefe ve mutayebe hakkında; 7. ravza: Şairler hakkında; 8. ravza: Hayvanların dilinden hikâyeler hakkında” biçiminde sıralar (Kılıç 2007, 548/10 numaralı dipnot).

bölümden oluşan ve yaklaşık 700 şairden söz eden eserin *Tabaka-i Türkân* başlığını taşıyan altıncı bölümünde, “Türk asıllı şâirler” bulunmaktadır (Nevâyî 2001, XXV; İsen 2010, 6).

Gerek şairleri gerekse diğer meslek gruplarındaki ya da sosyal sınıflardaki kişileri ele alan tezkirelerin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında, değişik ölçütlere göre hazırlanmış pek çok örneği bulunmaktadır. Örneğin Arap edebiyatı ürünlerinden Saalibî'nin *Yetimü'd-dehr*'inde, şairler, ülkelerine göre ayrılmış (Kılıç 2007, 544); Bîrzâlî, “biyografileri yüzyıllara göre tanzim” düşüncesini getirmiş; İbn Hacer Askalânî, “ölüm tarihi”ni esas alan bir düzenlemeyi uygulamıştır (İsen 2010, 6). Fars edebiyatında, Fahrî-i Herâtî'nin yazdığı ve “yirmi üç kadın şairin tanıtıldığı” *Cevâhirü'l-'acâ'ib*, bu dildeki “ilk kadın şuarâ tezkiresi”dir. Yine bu sahada “aynı nazım türünde şiiirleri olan şairleri”, “belli bir dönemde veya bir sultan döneminde şiiir yazmış, bir bölgede yahut şehirde yetişmiş şairleri” içeren şuara tezkireleri bulunmaktadır (Öz 2012, 69). Örneğin Muhammed Efdal-i Ser-hoş'un *Kelimâtu's-su'arâ*'sı, “Hindistan'da yetişip farsça eser veren yaklaşık iki yüz şairin özgeçmişini” içerir (Nevâyî 2001, XXV). Tezkireler, Osmanlı sahasında da toplumun “maddî ve manevî kültürünü meydana getiren her meslekten yaratıcı kişi”yi ele almıştır. Tezkire yazarı, “belirli bir meslekte tanınmış kişilerin, mesela evliyâların, hattatların, mimar ve mûsîkî ustalarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin hayat ve sanatından” söz edebilmekte; tezkireler de “anlattıkları çevrenin veya mesleğin adıyla (Tezkire-i Şuarâ veya Tezkiretü's-Şuarâ, Tezkiretü'l-Evliyâ, Tezkiretü'l-Hattâtân)” anılmaktadır (Canım 2000, 1). Bu sahadaki eserlerden örneğin Sâî Mustafa Çelebi'nin *Tezkiretü'l-ebniye*'sinde, “Mimar Sinan'ın hayatı ve yapılarının adları çeşitlerine göre on üç bölüm halinde verilmekte”, aynı nasirin *Tezkiretü'l-bünyân* adlı eserinde ise yine Sinan'ın “çocukluk çağından mimarbaşı oluşuna kadar hayatı ve önemli altı eserinin yapılışı” anlatılmaktadır (Saatçi 2008, 539, 540). Bu döneme ilişkin Türkçe şuara tezkireleri arasında, örneğin Esrar Dede'nin “Şeyh Galib'in isteği üzerine” kaleme aldığı *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*'sinde, 200'den fazla Mevlevî şairin biyografisine yer verilmiştir (Aksoy 1995, 433).

Türkçe şuara tezkirelerinin ilk örneği Doğu Türkçesinde görülmekle birlikte tezkirecilik, bu sahada Nevâyî'den sonra bir gelenek halini almamış “ancak Sâdikî ile ikinci bir örnek verebilmiştir” (İsen vd. 2002, 13). Sâdikî-i Kitâbdâr'ın 1598'de tamamlanan *Mecmaü'l-havas* adlı Çağatayca tezkiresi, Nevâyî'nin tezkiresine “zeyil olarak” yazılmış ve eserde, “Şah İsmâil döneminden XVI. yüzyılın sonlarına kadar yaşayan Fars veya Türk asıllı 332 şair” anlatılmıştır (Öz 2012, 68). Türk edebiyatında yazılmış Türkçe şuara tezkirelerinin diğer örneklerine ise Sehi Bey (*Heşt Bihişt*) ile birlikte Batı Türkçesinin Osmanlı sahasında, 16. yüzyıldan itibaren rastlanır. Sadece bu yüzyılda, Anadolu'da birbiri ardınca 7 şuara tezkiresi [*Heşt Bihişt* (Sehi Bey/1538); *Tezkiretü's-şuarâ ve Tabsıratü'n-nuzamâ* (Latîfi/1546); *Meşâirü's-şuarâ* (Âşık Çelebi/1568), *Tezkiretü's-şuarâ* (Hasan Çelebi/1586), *Gülşen-i Şuarâ* (Ahdî/1593), *Tezkiretü's-şuarâ* (Beyânî/1597), *Künhü'l-ahbâr* (*Tezkire bölümü*) (Gelibolulu Âlî/1598)] yazılmıştır (Canım 2000, 15). Bu türün bizdeki ilk örneği kabul edilen *Mecâlisü'n-nefâyis*'ten itibaren XV-XX. yüzyıllar arasında Türkçe yazılmış şair biyografilerinin toplam sayısı ise 38'dir (Kılıç 2007, 546, 547).

Şuara tezkireleri; genellikle ön söz, şairlerin tanıtıldığı ana metin ve son sözden oluşur. Geleneğe bağlı bir standardın bulunduğu bu bölümlerdeki ön sözde “eserin sunulduğu kişi

veya kişiler hakkında mensur-manzum bir methiye, tezkire müellifinin şiir sanatı, devrin sanat anlayışı ve özellikleri hakkındaki düşünceleri ve başta sebeb-i te'lifi olmak üzere eserin yazımıyla ilgili bilgiler” bulunur. Son sözde ise “eserin tamamlanma tarihi, yazımında çekilen sıkıntılar, ortaya konan çalışmanın özellikleri, devrin padişahına veya müellifin hâmisine dualar, mevcut kusurlar için af talepleri” yer alır (Uzun 2012, 70). Tezkirelerde, şairlerin tanıtıldığı ana metni oluşturan biyografik bilgiler ise kapsam, hacim, sıralanma vb. açısından değişkenlik gösterebilmektedir. Her şair için aynı bilgiler sunulmadığı gibi bunlar aynı sırayla da verilmez. Bununla birlikte bu eserler, ortak bir kültürden beslendikleri için kimi ortaklıklara da sahiptir. Örneğin tezkirelerde, “doğum tarihleri pek yer almaz; kişilerin adları, kronolojik unsurlar, özellikle de ölüm tarihleri titizlikle tesbit edilmeye çalışılmıştır; kişinin hayatında geçen belli başlı hadiseler kısaca nakledilir; şairlerin şiirlerinden örnekler verilir, onların edebî kişilikleri ortaya konmaya gayret edilir” (İsen vd. 2002, 10). Uzun da şüara tezkirelerinin içeriğini -bu eserlerin tamamında hepsinin bulunamayacağı kaydıyla- “mümkün olduğu ölçüde söz konusu edilen şairin ailesi, hayatı ve yetişmesi, hocaları, yakın arkadaşları ve meslektaşları, diğer eserleri, bazan ilmî-edebî hüviyetine dair bilgiler, hakkındaki rivayetler, devrinde çok beğenilmiş nükteleri, fikirleri ve sanatı üzerine eleştiriler ve şiirlerinden örnekler” (Uzun 2012, 70) olarak sıralamıştır. Bununla birlikte tezkire yazarlarının kendilerinden önceki şüara tezkirelerini inceledikleri, örnek aldıkları ve eserlerini bu örneklerle biçimlendirdikleri de görülür. Nitekim Türk edebiyatındaki ilk şüara tezkiresi olarak bilinen *Mecâlisü'n-nefâyis*'in ön sözünde, Abdurrahman Câmî'nin *Bahâristân*'ı ile Emîr Devlet Şâh'ın *Tezkiretü's-şuarâ*'sı anılmıştır (Nevâyî 2001, 4). Anadolu'daki ilk örnek olan *Heşt Behişt*'in girişinde ise önceki üç tezkirenin (*Bahâristân*, *Tezkiretü's-şuarâ*, *Mecâlisü'n-nefâyis*) incelendiği ve buna göre eserin sekiz bölüm olarak düzenlendiği belirtilirken Latîfi de kendi tezkiresinde *Bahâristân*'ı, *Mecâlisü'n-nefâyis*'i ve *Heşt Behişt*'i model almıştır (Canım 2000, 5, 13).

2. Mecâlisü'n-nefâyis

Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-nefâyis*'i, sırasıyla ön söz, farklı ölçütlere göre sınıflandırılmış 461 şairin biyografilerine değinilen ve sekiz alt bölümden (meclisten) oluşan ana metin, son söz olmak üzere üç ana bölümden oluşmuştur. Tezkirenin yazılış tarihi için ikinci meclisin başında yer alan “Ve hâlâ sene sitte ve tis⁴ in ve şemâne mi'e târihîde kim bu muhtaşar bitiledür, alar bu fenâ dâm-gâhıdın beğâ-ârâm-gâhığa barıp dururlar.” (MN TR 663b/13-15, Nevâyî 2001, 31) kaydı önem taşımaktadır. *Keşfü'z-zunûn*'da eserin tamamlanma tarihi olarak 896 verilmiştir (Kâtip Çelebi 2013, 1269). İkinci meclisin başındaki kayda dayanan Eraslan'a göre de yazılış tarihi, “h. 896 (m. 1490-1)”dir. Levend ve Kut, eseri 1491-1492'ye tarihler. Ganiyeva'ya göre ise söz konusu tarih, eserin “Nevâyî tarafından yapılan ilk redaksiyonuna” ait olup “II. meclisin yazılış tarihi”dir. Bu tarih, -eserin bütünü'nün yazılış tarihi olarak da düşünülebilmekle birlikte- esere son biçimin verildiği tarih değildir. Ganiyeva, “Viyana, Paris, Leningrad ve Taşkent” nüshalarına yapılan eklemelerden eserin “tekrar gözden geçirilerek oluşturulduğu” sonucunu çıkartmıştır. Buna göre tezkirenin ilk yazılış 896/1490-1491'de gerçekleşmiş; son hali ise 903/1498'de verilmiştir. Ayrıca 1498, “Nevâyî'nin Semerkand'da bulunduğu tarih ile örtüşmektedir.” (Nevâyî 2001, XXIX, XXX; İsen vd. 2002, 19).

Nevâyî; *Mecâlisü'n-nefâyis*'in ön sözünde, “nazm ‘ilmi kıyilleri ve şi‘ r fenni kâmilleri” (MN TR 659b/6-7; Nevâyî 2001, 3) olarak nitelediği şairleri, inceliklerin saf incisinin okyanusuna ve anlamların ateşli la‘linin madenine benzeterek toplumun aziz ve şerefli kişileri olarak tanımlar. Nevâyî’ye göre bu nitelikteki kişilerin ünlü adları ve şerefli sıfatları zaman içinde kaybolmasın ve unutulmasın diye kitap yazarları, eserlerinde bölümler oluşturup onlara yer vermişler ve böylece eserlerini güzelleştirmişlerdir. Nevâyî’nin bu bağlamda andığı iki kişiden ilki, Abdurrahmân Câmî’dir. Nevâyî, Câmî’nin Bahâristân adlı kitabının sekiz ravza olarak düzenlendiği belirterek eşsizliğini vurgular. Daha sonra Horasan’ın asil mirzadelerinden Emîr Devlet Şâh’ın Hüseyin Baykara adına yazdığı Tezkiretü’ş-Şu‘arâ’dan söz eder ve bu eserin söz konusu kişileri güzelce topladığını dile getirir. Nevâyî; eserinin yazılış nedenini anlattığı bölümde, bu konuda yazılmış başka kitaplarla risalelerin bulunduğunu, bunların hepsinde, önceki şairlerin ve fasihlerin adlarının anıldığını, sıfatlarının belirtildiğini; bu dönem şairlerinin adlarının ise -şiiirin birçok türünde özellikle de gazelde akıcılığı ve güzelliği, geçmiş şairlerin düzeyine ulaştırdıkları halde- o topluluk arasında bulunmaktan mahrum olduğunu ve sözlerinin o biçimde bilinmediğini belirtir. Nevâyî, eserin söz konusu şairlerin ve zariflerin adlarının kaydedilmesi, önceki şiir ustalarına eklenerek anılması ve onların zümresine katılması amacıyla yazıldığını dile getirir; eserine aldığı şairleri, dönemselsel olarak üçe (kendisinin duyduğu ama hizmetlerine ulaşmadığı şairler, hizmetlerine ulaştığı ancak şu anda hayatta olmayan şairler; bu zamanda yaşayanlar) ayırır (Nevâyî 2001, 3-5/313-316) ⁵.

Nevâyî, ön sözde eserin adını ve kaç bölüm halinde yazıldığını “Çün bu maşşûdkâ yitildi, anı sikkiz kısm itildi. Ve her kısım nefis bir meclisşâ mevsûm boldı. Ve mecmû‘ığa Mecâlisü'n-nefâyis at koyuldu.” (MN TR 660a/5-6; Nevâyî 2001, 5) cümleleriyle ifade etmiştir. Buna göre eserdeki birinci meclis, “Nevâyî’den önce yaşayıp Nevâyî doğmadan önce vefat etmiş 46 şairi”⁶; ikinci meclis, “Nevâyî’nin çocukluğu ve gençliği zamanında hayatta olan ve görüp tanıştığı, ancak *Mecâlisü'n-nefâyis*’in tamamlandığı h. 896 (m. 1491) tarihinde hayatta olmayan 93 şairi”⁷; üçüncü meclis, “Nevâyî’nin zamanında üne kavuşan ve Nevâyî’nin yakından tanıyıp dostluk kurduğu 173 şairi”⁸; dördüncü meclis, “ünlü bilgin kişiler oldukları gibi şiir söylemekle de ün kazanmış 72 kişiyi”⁹; beşinci meclis, “Horâsânlı mîrzâları ve Timurlular ailesine mensup 23 şairi”¹⁰; altıncı meclis, “Horâsân dışında yaşayan şair ve bilim

⁵ Bu bölüm, özgün metinde TR 659b/6-TR 660a/5 (Nevâyî 2001, 3-5) arasında yer almaktadır.

⁶ “Evvelgi meclis cemâ‘at-i maşşâdim ve ‘azizler zikride kim bu fakîr alarınıñ şerif zamânınıñ âhırında irdim ve mülâzemetleri şerefiğa müşerref bolmadım.” (MN TR 660a/7-8) (Nevâyî 2001, 5).

⁷ “İkkinçi meclis ol cemâ‘at-i ‘azizler zikride kim fakîr alardın ba‘zınıñ mülâzemetiğa kiçiklikde yitip-min ve ba‘zınıñ sohbetiğa yigitlikde müşerref bolup-min. Ve hâlâ sene sitte ve tis‘in ve şemâne mi‘e târihde kim bu muhtaşar bitiledür, alar bu fenâ dâm-gâhıdın beğâ-ârâm-gâhığa barıp dururlar.” (MN TR 663b/12-15) (Nevâyî 2001, 31).

⁸ “Üçünçi meclis alar zikride kim hâlâ zamân şahâyifide me‘âni ebkârı alarınıñ daқиқ tab‘ları hulle-bâflıgıdın nazm libâsı kiye durur ve nazm libâsı alarınıñ ‘amîk zihnlere müy-şikâflıgıdın şan‘at u selâset nakş u nigârı tapadur ki ba‘zınıñ mülâzemetiğa müşerref ü ser-bülend ve ba‘zınıñ muşâhabetidin hoşnûd u behre-mend durur biz.” (MN TR 670a/19-21) (Nevâyî 2001, 76).

⁹ “Törtünçi meclis ‘aşr fuzalâsı zikride kim şi‘rgâ meşhûr ve mübâhi imestürler, ammâ alardın nazm şariķida köp letâyif zâhir bolur ve köp zarâyif baş urar.” (MN TR 677a/1) (Nevâyî 2001, 131, 132).

¹⁰ “Bişinçi meclis Horâsân’ınıñ ve ba‘zı yiriniñ mir-zâdeleri ve sayir âzâdeleri zikride kim tab‘ selâmeti ve zihn istikâmeti alarğa bâ‘iş-i nazm bolur, ammâ müdâvemet kılmasslar.” (MN TR 682a/3-4) (Nevâyî 2001, 166, 167).

adamlarından 31 kişiyi”¹¹; yedinci meclis, “Sultan ve şehzadelerden olup şiirden hoşlanan ve güzel şiir okuyan 22 kişiyi”¹²; “eserin beşte biri kadar tutan” sekizinci meclis ise “Sultan Hüseyin-i Baykara”yı¹³ (Nevâyî 2001, XXXII) içermektedir. Her meclis için ayrıca ön söz ve son söz niteliğinde açıklamalar bulunmaktadır. Son söz bölümleri, kendine özgü ifadelerle başlar. Bu bölümlerde, “Mecâlisü’n-nefâyis’niñ evvelgi meclisiniñ itmâmı...” (MN TR 663b/7), “İkkinçi meclisniñ ihtitâmı...” (MN TR 670a/15), “üçünçi meclisniñ hatmı...” (MN TR 676b/21), “Törtünçi meclisniñ âhırı...” (MN TR 681b/26), “Altınçi meclisniñ nihâyeti...” (MN TR 685b/1), “Yittinçi meclisniñ tükençisi...” (MN TR 687a/13) gibi başlangıç cümleleri kullanılmıştır. Bu tarzda bir son söz, yalnızca sekizinci ve son mecliste yer almamış; şiir örneklerinin ardından, meclisin kime ait olduğu belirtilmiştir (Nevâyî 2001, 30 vd.).

Eserin son sözünde, Sultan Hüseyin Baykara’nın sanat zevki, edebî gücü ve ince zekâsı, şairlerle yaşadığı kimi olaylar eşliğinde ve Nevâyî’nin tanıklığıyla anlatılır. Bu bölümde, Hüseyin Baykara’nın övgüsü yapılır ve eser ona dua ile sona erer (Nevâyî 2001, 245-248).

Mecâlisü’n-nefâyis’teki şairlerin biyografik bilgileri, standart bir sırayla verilmemiştir. Genellikle ilk bilgi, şairin ya memleketi ya mahlası ya da akrabaları (kimin oğlu, torunu vb. olduğu) hakkındadır. Örneğin aynı mecliste, birbiri ardınca sıralanan dört şairin biyografisi, şu cümlelerle başlamıştır: “Turşiz’lik durur.” (Mevlânâ Kâbili), “Mevlânâ ‘Âli-i Şihâb’niñ oğlıdur kim yokkarı mezkûr boldı.” (Mevlânâ Sırrî), “Seyyid kişidür, tâlib-i ‘ilmlik hem kıılır.” (Mîr Hâc), “Şehr mescid-i câmi‘ide mülük günbedide hâdimdür.” (Mevlânâ Selâmî) (Nevâyî 2001, 91, 92). Aynı biçimde, şairler hakkında verilen bilgilerin içerik açısından aynı ayrıntıda olmadığı görülür. Eserde, tek cümleyle ve tek bir şiir örneğiyle tanıtılan şairler [“Belh’likdur. Bu maṭla‘ anıñdur kim...” (Mevlânâ Hicrî), “Ziyâret-gâh’da bolur. Bu maṭla‘ anıñdur kim...” (Mevlânâ Tâyifî) (Nevâyî 2001, 98, 112)] olduğu gibi; babasının görevi, mahlasını niçin değiştirdiği, ten rengi, hastalığı, hangi müzik aletlerini çaldığı, nerede gömülü olduğu vb. ayrıntılı biçimde anlatılan şairler de bulunmaktadır.

Tezkirede, şairlerle ilgili bilgilerden sonra onlardan alınan şiir örneklerine geçilmiş ancak her şair için aynı sayıda şiir örneklenmemiştir. *Mecâlisü’n-nefâyis*’in son bölümünün ayrıldığı Sultan Hüseyin Baykara bir yana bırakılacak olursa diğer meclislerdeki şairler için genellikle bir ya da iki, kimi şairler için de üç ayrı şiir parçası (mısra, beyit, dörtlük) verilmiştir. Üçten fazla şiiri alıntılanan şair, az sayıdadır. Bu şairlerden Hâzret-i Mîr Kâsım-i Envâr, Mevlânâ Kâtibî, Mevlânâ Şâhib-i Belhî, Mevlânâ ‘Ârifî ve Mevlânâ Luṭfî için dörder; Emîr Şeyhîm Süheyli ve Şâh Ğarîb Mîrzâ için beşer şiir parçası kaydedilmiştir. Tezkirede şiirlerinden örnek verilmeyen tek şair, üçüncü meclisin ilk temsilcisi olan Mevlânâ Nûru’d-dîn ‘Abdu’r-raḥmân-i Câmî’dir. Nevâyî, Câmî’yi güneşe ve denize benzetir, onun adının bu eserde bulunmamasını

¹¹ “Altınçi meclis Hôrâsân’dın özge memâlik fuḍalâ ve zurefâsı zikride kim bu ‘aşrda hâlâ bar dururlar. Ve her kıaysı öz ḥurd-i ḥâlîğa şîrin-güftâr ve şâhib-i divân u eş‘ârdurlar.” (MN TR 683a/25-26) (Nevâyî 2001, 177).

¹² “Yittinçi meclis selâṭin-i ‘izâm ve evlâd-i vâcibü’l-ihtirâmı zikride kim ba‘zı yahşî maḥalda ḥüb beyt okupturlar kim fi’l-ḥaḳîka özlari aytқан dik ḥübdur. Ve ba‘zı nazm leṭâyifîğa meşğûl bolupturlar kim ol dağı maṭlûb ve mergûbdur.” (MN TR 685b/6-7) (Nevâyî 2001, 191).

¹³ “Sikkizinci meclis, Sultân-i Şâhib-kırân’niñ laṭif ṭab‘ı netâyiciniñ zibâları ḥüsn ü cemâlî zikride ve şerîf zihni ḥaşâyisiniñ ra‘nâları günc u delâlî şerḥide kim her kıaysı zamân şafḥası bustânında renginlik ve revânlıkdın gül-‘izâridür, serv-ḳad ve her birisi devrân ‘arşası gülistânında revânlig ve renginliḡdın serv-âzâdidür.” (MN TR 687a/19-21) (Nevâyî 2001, 202).

gönlün hoş karşılamayacağını belirtir. Nevâyî'ye göre Câmî'nin nazım güzellikleri o derece çoktur ki bazılarının yazılmasına ya da halkın bilmesi için kaydedilmesine gerek yoktur¹⁴ (Nevâyî 2001, 76, 77). Bu yüzden ilgili bölümde, şair için sadece dua edilmiş; bunu içeren bir rubai kaleme alınmıştır. Tezkirenin Sultan Hüseyin Baykara'ya ayrılan sekizinci meclisinde, şairin Türkçe divanındaki her gazelin matla beyitine yer verilmiştir.

Mecâlisü'n-nefâ'is, içerdiği şairlerin önemli bir bölümünün Farsça şiir yazması dolayısıyla “her iki edebiyat bakımından önemli bir kaynak” niteliğindedir (Uzun 2012, 70). Bununla birlikte eserde, “43 Türk şairi” kısaca tanıtılmış (Nevâyî 2001, XXIX); -Hüseyin Baykara dışında- toplam 40 ayrı şairden 45 Türkçe şiir örneği yer almıştır¹⁵. Türkçe şiirlerin büyük bölümü, ikinci meclisteki şairlere aittir; dördüncü ve altıncı meslislerdeki şairlerle ilgili herhangi bir Türkçe örnek bulunmamaktadır. Eserde, bu şairler arasında bulunan Şâh Ğarîb Mîrzâ'dan üç; Mevlânâ Luţfî, Mevlânâ Gedâyî ve Sulţân İskender-i Şîrâzî'den ikişer, diğer şairlerden ise birer Türkçe şiir örneği vardır.

Mecâlisü'n-nefâ'is'te, Nevâyî ile doğrudan ilişki içindeki şairlerin yazarla olan bağları dile getirilmiştir. Bunlar arasında Nevâyî'nin akrabaları; hocaları, ustaları ya da öğrencileri; tanıdıkları, dostları, yakınları; yardım ya da himaye ettikleri bulunmaktadır. Örneğin Mîr Sa'îd ve Muhammed 'Alî, Nevâyî'nin dayısı; Mevlânâ Yaḥyâ-i Sîbek ve Ḥ'âce Fazlu'l-lâh-i Ebu'l-Leyşî, hocası; Mevlânâ Ebû Ṭâhir ve Mîr Esedu'llâh ise öğrencisidir. Nevâyî, 'Abdu'r-raḥmân-i Câmî'nin hizmetinde olmuş; Ḥ'âce Evḥad-i Müstevfî'nin sohbetine katılmış; Mevlânâ 'Abdu's-Şamed-i Bedaḥşî, Mevlânâ Yûsuf ve Mevlânâ Riyâzî'nin şiirlerini düzeltilmiş; Mevlânâ Muhammed-i Ni' metâbâdî'nin muammalarını toplatmış; Mevlânâ 'Ulâ-i Şâşî'yi hasta yatağında ziyaret etmiştir. Mevlânâ Şerbetî, Nevâyî'nin yanında büyümüştür; Mîr Ḥaydar, ona evlat yakınlığındadır (Nevâyî 2001). Nevâyî'nin bu şairlerin bir bölümüyle (Mevlânâ Ḥusrevî, Mevlânâ Mes'ûd, Mevlânâ Ayâzî, Mevlânâ 'Abdu'r-Rezzâk) yaşadığı kimi olaylar da tezkirede aktarılmıştır. Doğal olarak tüm bu kişilere ilişkin bilgilerin büyük ölçüde Nevâyî'nin tanıklığına dayandığı düşünülmelidir. Ayrıca biyografilerdeki şiir örnekleri arasında, “Bu rubâ'isini ḳabrı taşığa bitip irdiler kim faḳîr yâd tuttum kim...” (Mevlânâ Ṭâlib-i Câcermî) (Nevâyî 2001, 22) kaydında da belirtildiği gibi Nevâyî'nin aklında tuttuğu parçalar bulunmaktadır. Şairler hakkındaki söylentiler, onlara ilişkin hikâyeler ve olaylar da tezkirede yararlanılan kaynaklardan biridir. Bunların bir bölümünü, Nevâyî derlemiştir. Nitekim Mevlânâ Sekkâkî maddesinde geçen “Semerkand'da irkende mu'arrifleridin her niçe tefahḥus ḳıldım kim anıḡ netâ'ic-i ṭab'ıdın bir nime anḡlayın, ta'rif ḳılğanlarıça nime zâhir bolmadı.” ve Mevlânâ Şemsî'deki “Faḳîr anı egerçi körmey-min, ammâ Mevlânâ Muhammed-i Bedaḥşî'din ta'rifin işitip-min.” (Mevlânâ Şemsî) (Nevâyî 2001, 70, 183) biçimindeki kayıtlardan, Nevâyî'nin kimi şairler hakkında bilgi topladığı, o şairi tanıyanlara başvurduğu anlaşılıyor. Nevâyî'nin tanışmadığı, görmediği şairlerin biyografileri ise yazarın duyduğu, öğrendiği

¹⁴ “... mubârek ismleri bu evrâḳda şebt bolurdın güzîr ve yazılmasa dil-pezir irmes irdi, cür'et boldı. Çün alarnıḡ letâyif-i nazmı andın köprekdür kim hâcet bol[ma]ḡay kim ba'zî bitilgey, yâ ilge ma'lûm bolsun dip bireri şebt itilgey...” (MN TR 670a/26, 670b/1) (Nevâyî 2001, 76, 77).

¹⁵ Tezkirede, Türkçe yazdığı kaydedilmekle birlikte Türkçe şiirlerinden örnek verilmeyen şairler vardır. Örneğin hakkında “dâyim Türkçe ayıp...” (Nevâyî 2001, 181) biçiminde bir kayıt bulunan Mevlânâ Şadru'd-din'den Farsça bir beyit alıntılanmıştır.

bilgileri içerir. Bu şairler arasında, örneğin Nevâyî'nin görmediği halde şiirlerini işittiği (Mevlânâ Âfetî, Mevlânâ Zibâyî), haberleştiği (Mîr Şâhî), sevgi ve saygı gördüğü (Şeyh Necm) kişiler de vardır.

Bahâristân, *Devletşah Tezkiresi* ve *Mecâlisü'n-nefâyis*, yazıldıkları yer dolayısıyla “Herat ekolu tezkireleri” biçiminde adlandırılır (İsen vd. 2002, 9). Bu üç eseri, “şairlerle ilgili bilgi edinme kaynaklarının kullanım sıklığı” açısından karşılaştıran Çınarcı'ya göre *Bahâristân*'da “rivayete dayalı anlatımlar”, *Devletşah Tezkiresi*'nde “yazılı tarihsel argumanlar”, *Mecâlisü'n-nefâyis*'te “şairlerle birebir görüşülerek elde edilen bilgiler”, yararlanılan ağırlıklı kaynaklardır. Buna göre Nevâyî, tezkirede şairin hayatı, eserleri ve sanatı hakkında bilgi vermek amacıyla “şairin kendisi, şairin eseri, 3. kişiler, tarih düşürme, mektuplaşma” gibi kaynaklardan yararlanmışır (Çınarcı 2014, 513, 514).

Keşfü'z-zunûn'da, *Mecâlisü'n-nefâyis*'le ilgili üç ayrı kayıt bulunmaktadır. Tezkire, iki yerde kendi adıyla; bir yerde ise “Tezkiretü'ş-Şuarâ” olarak geçmiştir. Bu kayıtlardan birinde, *Mecâlisü'n-nefâyis*'in yalnızca ismi yer almış; tezkire, tarihle ilgili kitapların Arap harf sırasına göre yapılan listesindeki “mim harfi” altında, özgün adıyla kullanılmıştır (Kâtip Çelebi 2013, 300). Söz konusu kayıtlardan diğer ikisinde ise eserin adı, yazarı, içeriği vb. ile Kazvinî çevirisi hakkında bilgi verilmiştir:

“Tezkiretü'ş-Şuarâ” (Şuara Tezkiresi) - Türkçedir, yazar vezir Mîr Alîşîr'dir, dokuz yüz altı yılında ölmüştür, bu kitabı meclisler şeklinde düzenledi ve buna Mecâlisü'n-Nefâis adını verdi. Daha sonra bilgin Şâh Muhammed el-Kazvinî buna Anadolu şairlerini ekledi ve Anadolu türkçesine tercüme etti, asıl nüsha ise türkçe tatarcadır (Kâtip Çelebi 2013, 348).

Mecâlisü'n-Nefâis (Değerli Bilgilerin Toplanma Yerleri) - Türkçedir, yazar vezir Mîr Alîşîr en-Nevâyî'dir, 906 dokuz yüz altı yılında ölmüştür, bu eserde şairlerden ve döneminin ileri gelen kişilerinden bir grubu derledi, bu eseri sekiz toplantı şeklinde düzenledi ve 896 sekiz yüz doksan altı yılında tamamladı. Hakîm Şâh Muhammed b. Mübârek el-Kazvinî bu eseri türkçeye tercüme etti ve bu esere ondan sonra gelen şairleri ilâve etti, bu zat ... yılında öldü (Kâtip Çelebi 2013, 1269).”

Bu çalışmada, Ali Şîr Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-nefâyis* adlı şuara tezkiresindeki verilerden yola çıkılarak şair tanıtımları için kullanılan biyografik ögeler; dolayısıyla tezkire yazarının bu amaca yönelik malzemesi, şairlere ilişkin değerlendirmelerin kapsamı ve içeriği belirlenmiştir. Eserde şairler; eser, üslup, edebî kişilik, şairlik yeteneği gibi yönleriyle birlikte aile ve akrabalık ilişkilerinden, mesleklerine, toplumsal konumlarına, ilgi alanlarına, vücut biçimlerine, sağlık durumlarına, huylarına, türlü sanat ve spor dallarındaki hünerlerine, ölüm nedenlerine, mezar yerlerine kadar çok geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Bu bilgiler, hem Nevâyî'nin tanıklıklarına hem de duyularına dayanmaktadır. Eserde, ele alınan şairlerle ilgili türlü yorumlara ve değerlendirmelere destek olabilecek pek çok örnek olay, söylenti vb. de yer almıştır. Çalışmada, söz konusu biyografik ögelere ilişkin tematik bir sınıflandırma yapılmış ve her madde başı için özgün metinden seçilen örnekler kullanılmıştır.

3. Mecâlisü'n-nefâyis'in İçerdiği Biyografik Ögeler

3.1. Kimlik Bilgileri

3.1.1. Mahlas

Mecâlisü'n-nefâ'is'te, şairlerin önemli bir bölümünün mahlası belirtilmiştir. Anılan şairler arasında birden fazla mahlas kullanmış olanlar ya da mahlas değiştirenler de bulunmaktadır. Eserde, mahlasla birlikte buna ilişkin bilgilere yer verildiği de görülür. Örneğin kimi şairlerin mahlasları yalnızca anılmış, kimilerinde ise bu mahlasın alınma, değiştirilme nedeni vb.ye yer verilmiştir.

a) Yalnızca mahlas belirtilmiştir:

“Seyfî taḥalluṣ kıılır irdi.” (Yādigār Big) (Nevâ'î 2001, 38), “Müsevî taḥalluṣ kıılır irdi.” (Mîr ‘İmād-i Meṣhedî) (Nevâ'î 2001, 45), “Ġarîbî taḥalluṣ kıılır irdi.” (Muḥammed ‘Alî) (Nevâ'î 2001, 73), “Kāşifî taḥalluṣ kıılır.” (Mevlânâ Hüseyn-i Vâ‘ iz) (Erslan 2001, 138).

b) Mahlasın alınma nedeni belirtilmiştir:

“Güyâ kuş-hâne müşrifî irdi kim taḥalluṣı hem-oldur.” (Mevlânâ Müşrifî) (Nevâ'î 2001, 94), “Zihni ser-çeşmesidin nazm zülâlî şâfî zâhir bolur cihetidin aṅga Zülâlî taḥalluṣ tapıldı.” (Mevlânâ Zülâlî) (Nevâ'î 2001, 97), “Küh-i şâf şeyḥ-zâdeleridindür. Taḥalluṣı hem aṅga delâlet kıılır.” (Mevlânâ Şâfî) (Nevâ'î 2001, 115), “Dîvâne bolmasa irdi, Bû ‘Alî taḥalluṣ kıılmağay irdi.” (Mevlânâ Bû ‘Alî) (Nevâ'î 2001, 115), “Müneccim yigitdür. Öz fenniğa münâsib taḥalluṣ ihtiyâr kıılıp turur.” (Mevlânâ Kevkebî) (Nevâ'î 2001, 123), “İsmi münâsebeti bile ‘Şâlih’ taḥalluṣ kıılır.” (Muḥammed Şâlih) (Nevâ'î 2001, 170), “Hemânâ ki Hâlid-i Velîd raḍiya’llâhu ‘anhu evlâdının durur kim ‘Hâlidî’ taḥalluṣ kıılır.” (Mevlânâ Hâlidî) (Nevâ'î 2001, 187).

c) Mahlas değişiklikleri ya da buna ilişkin gerekçeler belirtilmiştir:

“Evvel Tuffâhî taḥalluṣ kıılır irdi, sonḡra Fettâhî kııldı, ammâ Hümârî ve Esrârî hem taḥalluṣ kıılıpdur.” (Mevlânâ Yaḥyâ-i Sîbek) (Nevâ'î 2001, 14), “Mezkûr bolğan taḥalluṣ bile nazm aytur irdi. Anı Āhî’ğa tebdîl kııldı. Sebebin soruldı irse âbādāḡına cevâb aytmadı.” (Mevlânâ Nergisi) (Nevâ'î 2001, 89), “Vefâ'î taḥalluṣ kıılır irdi. Faḡîr iltimâsı bile Zamânî’ğa tağyîr birdi, ikki cihetdin: Bir cihet bu kim Sulṭân Bedî’ü’z-zamân Mîrzâ mülâzimi irdi, Zamânî taḥalluṣnıḡ münâsebeti aṅga köp bar irdi. Yana bir cihet bu kim Aḡmed Hâcî Big ‘Vefâ'î’ taḥalluṣ kıılır ve şi‘ri meşhûrdur ve dîvânı hem bar, münâsib imes irdi kim uluḡ kişige bî-cihet taḥalluṣda şerîk bolğay.” (Mevlânâ Zamânî) (Nevâ'î 2001, 107, 108).

3.1.2. Unvan, Lakap

Mecâlisü'n-nefâ'is'te, anılan şairlerle ilgili unvanlara ve lakaplara yer verilmiştir. Şairlere bu adları, kendilerinin ya da başka kişilerin taktığı anlaşılmaktadır. Unvan ya da lakaplar, genellikle verilme nedenleriyle birlikte kaydedilmiştir.

a) Yalnızca unvan ya da lakap belirtilmiştir:

“Anıḡ laḡabın Kedûd hem dirler.” (H‘âce Evḡad-i Müstevfî) (Nevâ'î 2001, 32), “Anı Herî ili Pîr-i mu‘ammâ'î dirler irdi.” (Mevlânâ Muḥammed-i Mu‘ammâ'î) (Nevâ'î 2001, 43), “Öz zamânınınḡ Melikü'l-kelem’ı irdi.” (Mevlânâ Luṭfî) (Nevâ'î 2001, 66), “İl arasında Kâbilî laḡabı bile meşhûrdur.” (Mîr Sa‘îd) (Nevâ'î 2001, 72), “Ve özin ‘mu‘în-i dîvâne’ bile ta‘bîr kıılır...” (Mevlânâ Mu‘în-i Vâ‘ iz) (Nevâ'î 2001, 139).

b) Unvan ya da lakabın verilme nedeni belirtilmiştir:

“H̄̄arizm halkı ḡayet melek̄i şıfatlıgıdın H̄̄aceni yir feriştesi dirler irdi.” (H̄̄azret-i H̄̄ace Ebu'l-Vefā-yi H̄̄arizmī) (Nevāyī 2001, 9), “Ve ol zamān şu'arāsı anıñg tilidin qorqup anıñg cānibini köp ri'āyet kıılır irmişler. Ve anı üstād lafzı bile hitāb kıılır irmişler.” (Mevlānā Burundūq) (Nevāyī 2001, 23), “Zamān ehli anı Selmān-i şānī dir irdiler, hem şī'ri münāsebetidin, hem közleri za'fidın.” (Mevlānā 'Ārifī) (Nevāyī 2001, 23, 24), “Faḫīh Ebu'l-Leyş evlādındur. Fıḫ'da anı Ebū Ḥanīfe-i Şānī dirler idi.” (H̄̄ace Faḫlu'l-lāh-i Ebu'l-Leyşī) (Nevāyī 2001, 33); “Acebi cihetidin şūḫlar 'Yūsuf-i Şafāyī' dirler irdi.” (Mevlānā Yūsuf) (Nevāyī 2001, 65), “Ottuz yaşka yaqıngaça nazm aytmaydur irdi, ulğayganda nazmga meşgūl boldı. Anıñg bile hezl kıılğuçılar 'Melik-i gāv' dirler.” (Mevlānā Melik) (Nevāyī 2001, 100), “Ve özin şeyhlik ismiğa mevsūm kıılıpdur. Bola alur kim bu hem aḫvālınıñg setr ü kitmānı üçün melāmetni ihtiyār kıılmış bolğay.” (Mīr Kemālu'd-dīn Ḥüseyn) (Nevāyī 2001, 142), “Müdevvin laḫabı bile meşhūr durur. Anı 'acāyibü'l-maḫlūkāt dise bolur. Bā-vücūd-i ol kim Kelāmu'llāh āyātın bat tapar üçün...” (Mevlānā Şihāb) (Nevāyī 2001, 149), “Renginiñg ḫumreti bar üçün muḫāyibleri anı 'surḫ-ḫalb' dirler.” (Mevlānā 'Abdu'r-Rezzāk) (Nevāyī 2001, 160).

3.2. Yer, Mekan Bilgileri

3.2.1. Doğum Yeri

Az sayıdaki şairin doğum yeri belirtilmiştir:

Mīr'niñg aşlı Āzerbāycān'dındur ve mevlūdı Serāb atlıg kintdin.” (H̄̄azret-i Mīr Ḳāsım-i Envār) (Nevāyī 2001, 6), “Mevlidi Herī şehridedir.” (Mevlānā Bennāyī) (Nevāyī 2001, 80).

3.2.2. Memleket

Mecālisü'n-nefāyis'te, şairlerin nereli oldukları, memleketleri genellikle ön sıralarda verilen bilgiler arasındadır. Nevāyī, bu amaçla genellikle şehir adı, kimi zaman da daha genel bir ifadeyle bölge adı belirtmiş; nereli olduğunu bilmediği şairler için de bu yönde bir açıklama yapmıştır:

“Buḫārā'lıgıdır.” (Mevlānā Kevşerī) (Nevāyī 2001, 60), “Māverāu'n-nehr'dindir.” (Mevlānā Sekkāki) (Nevāyī 2001, 70), “Bāḫerz vilāyetide Kāriz'dindir.” (Mevlānā Melik) (Nevāyī 2001, 100), “Merḡanī maḫallesidindir.” (Dōst Muḫammed) (Nevāyī 2001, 109), “Ḳunduz'niñg İşkemiş atlıg kintidindir.” (Mevlānā Muḫammed-i Bedaḫşī) (Nevāyī 2001, 143), “Sebzvār'lıgıdır.” (Mevlānā Nāmī) (Nevāyī 2001, 150), “Semerḳand nevāḫisiniñg Ferket digen mevzi'idindir.” ('Ārif-i Ferketī) (Nevāyī 2001, 181), “Ḳum şehridin durur.” (Mevlānā Şehīdī) (Nevāyī 2001, 186), “Ḥişār-ı Şādmān ḫarafıdın bolur.” (Mevlānā Ḥālidī) (Nevāyī 2001, 187), “Ni yirliḡ irkeni taḫalluşıdın zāhirdür.” (Mevlānā Herātī) (Nevāyī 2001, 116); “Ma' lūm imes ni yirliḡdür...” (Mevlānā Hümāyī) (Nevāyī 2001, 187).

3.2.3. Yaşadığı, Oturduğu Yer

Şairlerin yaşadığı, oturduğu şehirler hatta kimilerinin iş yeri bilgileri, tezkirede kaydedilmiştir:

“Belḫ'de sākin irdi.” (Seyyid Kemāl-i Kec-kūli) (Nevāyī 2001, 44), “Kūh-i şāf'da bolur irdi.” (Mevlānā Kemālī) (Nevāyī 2001, 69), “Köprek evḫāt Meşhed'de bolur.” (Mevlānā Nūri)

(Nevâyî 2001, 99), “Köprek evkât Mehd-i ‘ulyâ Gevher Şâd Bigim medresesi tigreside bolur irdi, ammâ imdi şehride sâkindür.” (Mevlânâ Sūsenî) (Nevâyî 2001, 108), “Meşhed’lıkdur ve anda bolur.” (Mevlânâ Vâhidî) (Nevâyî 2001, 121), “Egerçi Horāsân’lıgdur, ammâ köp yıldur kim Hişâr’dadur.” (Mevlânâ Şâlihî) (Nevâyî 2001, 183); “Hem Semerķand’lıkdur. Şâbūn-hâne müşrifî irdi, hem şâbūn-hâne işikide küçeniñg ortasında özi için höcreğina yasap irdi.” (Mevlânâ Cevherî) (Nevâyî 2001, 63); “Bâzârda ğazel-furūşluk dükkânı bar irdi.” (Mevlânâ Kâbulî) (Nevâyî 2001, 56), “Semerķand’da bolur irdi. Ve bâzârda şahhâflık dükkânı bar irdi.” (Mevlânâ Mir-i Kârşî) (Nevâyî 2001, 63).

3.3. Ailevi Bilgiler, Akrabalık İlişkileri

Tezkiredeki kimi şairlerin aile üyelerine; kimlerle hangi akrabalık ilişkisi içinde olduğuna yer verilmiştir. Bu kapsamda, şairlerin özellikle babasına ve çocuklarına değinildiği; bunlarla ilgili bilgilerin (babanın görevi, statüsü; çocukların sayısı, adı, türlü nitelikleri vb.) kaydedildiği görülür. Bununla birlikte şairlerin akrabaları ve hangi akrabalık ilişkisi içinde oldukları (baba, ağabey, küçük kardeş, yeğen, torun vb.) anılmış; kimi zaman aynı şairin birden fazla kişiye akrabalığı belirtilmiştir.

a) Şairlerin aile üyeleriyle ilgili bilgilere yer verilmiştir:

“Atası pâdişâh-i zamânning vezâret dîvânında mühr basıp durur.” (Mevlânâ Âşafî) (Nevâyî 2001, 80), “Atası dervîş kişi durur.” (Mevlânâ Zülâlî) (Nevâyî 2001, 97), “Atası âbâdân kişidür.” (Mevlânâ ‘Aşımî) (Nevâyî 2001, 112), “...atası Meşhed-i muķaddese-i ravziyye, ‘aleyhi’t-tahıyyetu ve’s-selâm daruğasıdur.” (Muħammed Ca’fer) (Nevâyî 2001, 173), “Tarħanilerde Şeyħ Selmân Eteke’niñg oğlıdur.” (Dervîş ‘Abdu’llâh) (Nevâyî 2001, 174); “Andaķ zâhir bolur kim vâlidesi dağı hoş-şab’dur.” (Şeyħ-zâde Enşârî) (Nevâyî 2001, 156); “Sultân Muħsin’niñg ki ‘Arabistân’da pâdişâhdur, inisidür.” (Seyyid İbrâhîm-i Muşaş’a) (Nevâyî 2001, 54); “Bâ-vücūd-i ol kim atası bî-nażîr kâse-gerdür ki çini yasar ve inisi andaķ naķş kılur kim Çin ve Hıtây’da kıla almaslar...” (Mevlânâ Nâfî) (Nevâyî 2001, 92), “Egerçi atası hâlâ faķr tariķın ihtiyâr kılip gūşe’i tutupdur, ammâ Sultân-i Şâhib-kırân devletidin H̄ârizm tahtıda hūkūmet kılip emâret dîvânıģa mühr bastı. Ve ağası yıllar Belħ Kūbbetü’l-İslâm’ıda hūkm-rân irdi.” (Sultân Hūseyn) (Nevâyî 2001, 169); “Kıyıp Nişâbūr’ģa yitkende ked-hudâ bolup mutavaţtin boldı. Añģa üç ferzend Tiñģri ta’âlâ ‘inâyet kıldı. Kıçıkreki Mir Maħdūm’dur kim atı Seyyid Muħammed irdi.” (Mir Maħdūm) (Nevâyî 2001, 7), “İkki ğarîb oğul yâdigâr kıyup bardı.” (Baba Sevdâyî) (Nevâyî 2001, 21).

b) Şairlerin akrabalarına ve akrabalık ilişkilerine yer verilmiştir:

“Mevlânâ ‘Abdu’l-Kahhâr’niñg inisidür.” (Mevlânâ ‘Abdu’r-Rezzâķ) (Nevâyî 2001, 38), “H̄âce Mansūr’ģa kırabetdür ve H̄âce Şemsü’d-dîn Muħammed Bitiģçi’niñg oğlıdur.” (Sultân Maħmūd) (Nevâyî 2001, 126), “H̄âce Mansūr’niñg ‘ammı durur.” (Mevlânâ Maħremî) (Nevâyî 2001, 129), “Mir Refi’ü’d-dîn Hūseyn’ģa h̄âher-zâde bolur.” (Mir Kemâlu’d-dîn Hūseyn) (Nevâyî 2001, 142), “Dervîş Hūseyn’niñg nebiresidür ve Mevlânâ Muħammed-i Çâhū’niñg oğlıdur.” (Şufî Pir-i Sî-şad-sâle) (Nevâyî 2001, 155), “H̄âce Mü’eyyed-i Mehne ‘aleyhi’r-raħmeniñg oğlıdur.” (H̄âce Ebū Naşr) (Nevâyî 2001, 161), “Fîrūz Şâh Big’niñg ‘amzâdesi Emir ‘Alâ’u’d-devle-i İsferyîni’niñg oğlıdur.” (Emir Devlet-Şâh) (Nevâyî 2001, 167),

“H̄āce Efdalu’d-dīn Muḥammed’ka yakın uruğ bolur.” (H̄āce ‘Alā’u’d-dīn) (Nevâyî 2001, 185).

c) Şairler, türlü yönlerden akrabalarıyla karşılaştırılmıştır:

“H̄āmid’niñ inisidür, ammā hem tab’da, hem tavırda aṅga nisbeti yoqtur.” (Mevlānā Bihiṣti) (Nevâyî 2001, 128), “Şāh Kāsım’dın kim ağası bolğay, köp yaḥşırak durur.” (Seyyid Ca’fer) (Nevâyî 2001, 146), “Alīke Big’nin nebiresidür. Anıñ şānı andın aḫimraḫ ve şöhreti andın köprekdür kim şerḥ kılamak bile kişi anı ilge tanıtḳay.” (Mīr ‘Alī-i Dōst) (Nevâyî 2001, 171), “Atası pādīşāh dīvānıda emāret manşıbı taptı. Ve bahādur kişi irdi, zātıda bā-vücūd-i ‘ammīlīḳ, mülāyemet bar irdi. Oğlığa bulardın hiç mīrās tigmedi.” (‘Abdu’l-Ḳahhār) (Nevâyî 2001, 175).

3.4. Etnik Özellikler, İnançlar

Tezkirede, az sayıdaki şairin milliyeti, İslam inancındaki mezhebi, bağlı olduğu tarikat ve bu tarikat içindeki konumu belirtilmiştir:

“Türk irdi ve türkçe şi’ri yaḥşı vāḳi’ boluptur...” (Mevlānā Emīri) (Nevâyî 2001, 22), “Türk’dür” (Mevlānā H̄āci-i Ebu’l-Ḥasan) (Nevâyî 2001, 26), “Türk ilidindür.” (Mevlānā Hilālī) (Nevâyî 2001, 95); “Laṭīf ve Sünnī-mezheb kişi irdi.” (Mevlānā Muḥammed-i Mu’ammāyī) (Nevâyî 2001, 48), “Gevher Şād Bigim’niñ mescid-i cāmī’ide ḥaṭībdür, fāzıl sünnī-mezheb.” (Mevlānā H̄āci) (Nevâyî 2001, 159); “Mevlānā Sa’du’d-dīn-i Kāşgari mürīdidür. Naḳş-bendiyye silsilesidindür.” (Mevlānā Muḥammed-i Rūmī) (Nevâyî 2001, 60), “İhlāşıyye ḥānḳāhınıñ şeyhidür...” (Ḥāfız Celālu’d-dīn Maḥmūd) (Nevâyî 2001, 149).

3.5. Toplumsal Konum

Değişik sosyal sınıflardan şairleri barındıran eser, bu şairlerin bir bölümünün toplum içindeki, sosyal yaşamdaki konumlarına ilişkin bilgiler içermektedir:

“Semeḳand ekābiridindür.” (H̄āce Faḫru’l-lāh-i Ebu’l-Leysī) (Nevâyî 2001, 33), “Ol vilāyetniñ uluğlarındur.” (H̄āce Mes’ūd-i Ḳumī) (Nevâyî 2001, 50), “Ḥorāsān mülkiniñ müte’ayyin ilidin durur.” (Emīr Şeyḫim Süheyli) (Nevâyî 2001, 77), “Ḳābileniñ mīrzāsıdur, ḥūkm oldur kim ol ḳılğay.” (Şāh Alī Uyğur) (Nevâyî 2001, 174); “Evsāṭu’n-nāsdındur.” (Mevlānā Bennāyī) (Nevâyî 2001, 80), “Güyā ki birevniñ memlūki irkendür.” (Mevlānā Hızri) (Nevâyî 2001, 116), “Türkmān bigleride müte’ayyin ḥoş-tab’ ve zārāfetliḡ kişi irdi.” (Edhemī İbrāhīm) (Nevâyî 2001, 184).

3.6. Çalışma Hayatı, Geçim Kaynakları

3.6.1. Görev

Tezkirede biyografileri verilen kimi şairlerin özellikle devlet kademelerindeki görevleri belirtilmiştir. Bunlar arasında, belli bir kişinin hizmeti görenler; vezir, mühürdar, kadı, müderris, imam, kütüphaneci gibi görevliler bulunmaktadır:

“Sebzvār’da ḳazā manşıbını aṅga birgendürler. Andın soṅgra İsfērayin’de ḳāḫi bolğandır. Andın ma’zül bolğanda Estarābād’ka ihtisāb emrin aṅga rucū’ ḳılıp yiberdiler.”

(Mevlânâ ‘Abdu’l-Vahhâb) (Nevâyî 2001, 54), “Pehlevân Muḥammed sellemehu’llâh ḥıdmetide ol buḳ’anıᅇ imâmı irdi.” (Mevlânâ Muḥammed-i Ni‘ metâbâdî) (Nevâyî 2001, 62), “Şâbûn-ḥâne müşrifî irdi...” (Mevlânâ Cevherî) (Nevâyî 2001, 63), “Vezîr irdi.” (Mevlânâ Şâni‘î) (Nevâyî 2001, 72), “‘Âlî âsitânda mülâzimdür.” (Mevlânâ Vâlihi) (Nevâyî 2001, 129), “Mevlânâ Nizâmu’d-dîn ḳazâ mesnedide mütemekkin irkende maḥkemesi ve dâru’l-ḳazâsıda sicillât ve ḳabâlecât ve şer‘iyyât anᅇa ivrülür irdi.” (Mevlânâ İḥtiyâru’d-dîn) (Nevâyî 2001, 142, 143), “Meşhed’de İmâm ‘Alî-i Mûsâ er-Rızâ âleyhi’t-taḥiyyetuhu ve’s-şenâhu ravzâsıda imâm ve mu‘arrifdür ve Gevher Şâd Bigim’niᅇ meşid-i câmi‘ide ḥaḫîbdür...” (Mevlânâ Ḥâcî) (Nevâyî 2001, 159), “Semerkand taḫtınıᅇ yek-ḳaleme ḳâḫsidür ve Uluᅇ Big Mîrzâ medresesiniᅇ müderrisidür.” (Ḥ‘âce Ḥurd) (Nevâyî 2001, 178), “Kirmân vilâyetide ḫükümet ḳıldı ve müddetidür kim pâdişâhı işikide emâret dîvânıda mühr basadur.” (Emîr Maḫmûd Barlas) (Nevâyî 2001, 180), “Andaᅇ işitilür kim Ḥişâr’da pâdişâhnıᅇ ḳitâb-dârıdur.” (Mevlânâ Şâlihi) (Nevâyî 2001, 183).

3.6.2. Meslek

Şair meslekleri, *Mecâlisü’n-nefâyis*’in önemli biyografik ögelerindedir. Eser, bu yönüyle dönemin kültürüne ve sosyal yaşamına ilişkin ipuçları vermektedir. Tezkireden, şairlerin şiirle uğraşmaları yanında pek çok zanaatı yürüttükleri; tıpla uğraştıkları, ticaret yaptıkları anlaşılmaktadır:

“Naḳḳâreçilikᅇa meşhûrdur...” (Mevlânâ Kadîmî) (Nevâyî 2001, 25), “Kîse-düzlük şan‘atıᅇa mensûb irdi.” (Mevlânâ Zeyn) (Nevâyî 2001, 27), “Kemer-düzlükᅇa mensûbdur.” (Mevlânâ Ḳâni‘î) (Nevâyî 2001, 30), “Kâse-gerlik şan‘atıᅇa mensûb irdi...” (Mevlânâ Maşriᅇi) (Nevâyî 2001, 55), “Ḥayme-düzlük şan‘atıᅇa mensûb irdi.” (Mevlânâ Mîr Argun) (Nevâyî 2001, 57), “Derzilikᅇa mensûb irdi.” (Mevlânâ Ḥâveri) (Nevâyî 2001, 63), “Kemân-gerlikke meşhûrdur.” (Mevlânâ Beᅇâyî) (Nevâyî 2001, 94), “Ḥalvâ-gerlikke mensûb ḳılurlar.” (Mevlânâ Âfetî) (Nevâyî 2001, 96), “Ġazel-furûşluk ḳılır.” (Mevlânâ Zülâlî) (Nevâyî 2001, 97), “Küft-gerlik bile meşhûrdur.” (Mîr Hâşimî) (Nevâyî 2001, 97), “Kiçikide keş-düzlükᅇa mensûb irdi.” (Mevlânâ Ṭâhiri) (Nevâyî 2001, 113), “Câme-bâflık ḫirfesiᅇa mensûbdur.” (Mevlânâ Necmî) (Nevâyî 2001, 114), “Ṭabâbetᅇa meşᅇöldür.” (Mevlânâ Dervîş ‘Alî) (Nevâyî 2001, 120), “Kârd-gerlik şan‘atıᅇa mensûbdur.” (Üstâd Muḥammed-i Evbe‘î) (Nevâyî 2001, 127), “Hemânâ ki evvel râzelik şan‘atıᅇa mensûb irdi.” (Mevlânâ Şâlihi) (Nevâyî 2001, 183), “Ḥiştmâllik şan‘atıᅇa mensûbdur.” (Mevlânâ Dervîş-i Diheki) (Nevâyî 2001, 183), “Ticaret bile ma‘aş ötkerür.” (Ḥ‘âce ‘İmâd) (Nevâyî 2001, 189).

3.7. Yaşadığı Dönem, Yaşı ya da Yaşam Süresi

Kimi şairlerin ne zaman ve ne kadar yaşadığı, tezkire kaleme alındığında kaç yaşında olduğu belirtilmiştir. Bu bilgi, kesin bir rakamla ya da genel bir değerlendirmeyle aktarılmıştır:

“Mîr Belᅇ’de Hezâr-esbîler çağıda bar ikendür.” (Mîr İslâm-i Ġazzâlî) (Nevâyî 2001, 16), “Baba Sevdâyî’ᅇa mu‘âşır irdi.” (Mevlânâ Zâhidî) (Nevâyî 2001, 21), “Ḥorâsân’niᅇ ḳadîmî şu‘arâsıdır.” (Mevlânâ Ḥasan Şâh) (Nevâyî 2001, 82); “Ve uzun ‘ömr taptı, hemânâ ki yaşı yüzge yitti.” (Mevlânâ Ṭûsî) (Nevâyî 2001, 20), “Toksan tokᅇuz yaşadı.” (Mevlânâ Luᅇfi) (Nevâyî 2001, 67); “Ömri siksendin ötti.” (Baba Sevdâyî) (Nevâyî 2001, 21), “Ömri ḳısᅇa

üçün şöhreti hem azdur.” (Mevlânâ Hâlvâyî) (Nevâyî 2001, 64); “Ol dağı imdi peydâ bolğan yigitlerdindür ve şıgar sindedür.” (Mevlânâ Hızrî) (Nevâyî 2001, 125), İmdi zâhir boluptur.” (Mevlânâ Kevkebi) (Nevâyî 2001, 172).

3.8. Yaşam Biçimi

Şairin hayatının genelinde ya da bir bölümünde benimsediği yaşam biçimi, eserde belirtilmiştir:

“Dise bolur kim anıñ öyide zenâmerdi hoş-ıtab‘ durlar.” (Şeyh ‘Abdu’llâh) (Nevâyî 2001, 157), “Olça imkânı bar ‘âlemni hoşluq bile ötkerdi.” (Baysungur Mîrzâ) (Nevâyî 2001, 194); “Âhır demide bî-edebâne sözleridin tevbe kılıp ehl-i şalâh ıarıkı bile kiçti.” (Mevlânâ Yakîni) (Nevâyî 2001, 68).

3.9. Ekonomik Durum, Gelir

Tezkiredeki kimi şairlerin ekonomik durumları ve gelirleri hakkında bilgi bulunmaktadır:

“Faķır-veş kişi hem bar.” (Mevlânâ Ğubârî) (Nevâyî 2001, 109), “Faķır-veş yigitdür.” (Mevlânâ Maħremî) (Nevâyî 2001, 129); “Cüzvî müşteĝilâtı hâşılı bile kanâ‘ at kılıp irdi.” (Yâdigâr Big) (Nevâyî 2001, 38), “Sultân Ya‘ķub yaħşı i‘zâz u ihtirâm kılıp Biyâbânek’ni soyurĝal birdi kim yüz miñg altunĝa yaķın her yıl tiger irdi.” (Mîr Kemâlu’d-dîn Hüseyn) (Nevâyî 2001, 142), “...ammâ bir kün kitâbet buyurulup irdi, müzd ta‘yîn kılurda mubâlaĝanı ol yirge yitkürdi kim her beytin bir tengege arzır dip bir ma‘nîdin yıraķ hem imes.” (Mevlânâ Sultân ‘Alî-i Ķâyini) (Nevâyî 2001, 154).

3.10. Eĝitim Durumu, Bilim Dallarındaki Yetkinliĝi

Tezkirede, şairlerin eĝitim hayatlarına, türlü bilim dallarındaki düzeylerine ilişkin bilgiler verilmiştir:

a) Eĝitim durumu

“Kiçik yaşıdın Mevlânâ Muhammed-i Bedaħşî anı terbiyet kıldı. Taħşili ol yirge yitti kim Mevlânâ anıñ sabaķınıñ ‘uhdesidin çıķa almadı, uluĝraķ dânişmendlerĝa terbiyetin rucü‘ kıldı. Çün sa‘âdet-mend yigit irdi, taħşilde sa‘ylar kıldı...” (Mevlânâ Kâmi) (Nevâyî 2001, 81), “Köp taħşil kılıp mütedâvilâtını mükerrer ötkerdi...” (Mevlânâ Şâmî) (Nevâyî 2001, 83), “Hâlâ taħşilĝa meşĝöldür.” (Şeyh-zâde Pürânî) (Nevâyî 2001, 148), “İhlâsiyye hânķâhıda taħşil kılur.” (Mevlânâ Mü‘mini) (Nevâyî 2001, 180).

b) Bilimsel düzey

“Zâhir ‘ulûmın tekmil kılıp irdi.” (Mevlânâ Muhammed-i Câmî) (Nevâyî 2001, 28), “Köprek ‘ulûm ve fûnûnnı bilür irdi, be-taħşiş ‘Ulûm-i ‘arabiyyeni, ammâ Felekiyyât’da şöhreti bar irdi.” (Hâce Evhad-i Müstevfi) (Nevâyî 2001, 32), “Ve nücûm ‘ilmîni istiħrâc kılĝuça bilür.” (Sultân Maħmûd) (Nevâyî 2001, 126), “Az fen bolĝay kim daħlı bolmaĝay, huşušen va‘z ve inşâ ve nücûm ki anıñ haķķıdır, her kıaysıda müte‘ayyin ve meşhûr işleri bar.” (Mevlânâ Hüseyn-i Vâ‘iz) (Nevâyî 2001, 138), “Arabiyyet ve fiķhı ta‘rif kılĝuça dirler ki bar.” (Mevlânâ İhtiyârü’d-dîn) (Nevâyî 2001, 143), “Tıb ‘ilmîdin vuķûfi bar.” (Mevlânâ

Muhammed-i Nâyîni) (Nevâyî 2001, 151), “Hey’et ve riyâzîni hûb bilür irdi, andağ kim zîc bitidi ve raşad bağladı.” (Uluğ Big Mîrzâ) (Nevâyî 2001, 194), “Az fırsatda yağış tâlîb-i ‘ilm boldı ve köprek ‘ulûm ve fûnûdın öz muţâla‘ ası bile vukûf hâşıl kıldı.” (Kıçık Mîrzâ) (Nevâyî 2001, 197); “Mevlânâ zâhir ‘ulûmı tekmlîdın henüz fâriğ bolmaydur. Egerçi hiç ihtiyâcı dağı yoktur, ammâ vech-i ekmel bile tiler ki tekmlî kılgay.” (Mevlânâ Hamîdü’ d-dîn) (Nevâyî 2001, 141).

3.11. Kişisel Özellikler

3.11.1. Huy, Mizaç

Eserde; şairlerin huylarına, yapılarına, ahlaki niteliklerine ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler bulunmaktadır. Biyografik bir malzeme olarak şairlerin büyük bölümü için verilen bu kapsamdaki özellikler, olumlu ya da olumsuz nitelikler taşıyabilmekte, zamanla değişebilmektedir. Bu doğrultuda Nevâyî’nin şairleri övdüğü ya da yediği görülür. Eraslan’a göre de Nevâyî, şairlerin ahlaki durumlarını “titizlikle” ele almış ve ahlaki üstünlükleri “büyük sanatkar için önemli bir ölçü olarak” kabul etmiştir (Eraslan 2004, 16).

a) Olumlu görülen özellikler belirtilmiştir:

“Nedîm-şîve kişî irdi.” (Mevlânâ Bilâl) (Nevâyî 2001, 70), “İnsâniyyetlik ve hoş ahlâklıkda Hôrâsân ve Semerķand mülkide yegâne irdi.” (Mîrzâ Big) (Nevâyî 2001, 74), “Hoş-ţab‘ ve hoş-meşreb ve hoş-şoĥbet ve şîrin-keĥâm kişîdür.” (Mîr Ser-bûrehne) (Nevâyî 2001, 133), “Ahlâķda melekîdür, beşer şûretide kilgen ve etvârîda ferîştedür, insân hey’etide zuhûr kılgan.” (Mevlânâ Hâcî Muhammed) (Nevâyî 2001, 144), “Bâ-vücûd-i ‘uluv-neseb ve kemâl-ĥaseb dervîş-veş ve fânî-meşreb ve bî-tekellûf kişîdür.” (Emîr Maĥmûd Barlas) (Nevâyî 2001, 180), “Ferîdûn-ĥaseblik ve Hüseyn-neseblik, zâtî ta‘zîm ve vaķarlık ve ĥulķî edeb ü ĥurmet-şî‘ârlık...” (Ferîdûn Hüseyn Mîrzâ) (Nevâyî 2001, 200).

b) Olumsuz görülen özellikler belirtilmiştir:

“Ma‘âşî ötkünçe temevvûlî bar irdi, ammâ imsâki ĥâlib irdi.” (Mevlânâ Sâĥarî) (Nevâyî 2001, 40), “Bed-ĥulķ ve mu‘accib kişî irdi.” (Mevlânâ Riyâzî) (Nevâyî 2001, 64), “Tüन्द्रaķ meşreblik kişî irdi.” (Mevlânâ Yaķînî) (Nevâyî 2001, 68), “Sefîh ve bed-zebân kişîdür.” (Mevlânâ Dervîş-i Meşhedî) (Nevâyî 2001, 84), “...ammâ eger muĥâverâtda ĥâhî sözge bî-te’emmûl cevâb birür, çün ĥalaţ kem tüşer, hiç buşmas.” (Mevlânâ Muhammed-i Bedaĥşî) (Nevâyî 2001, 144), “Ĥabîş-ţab‘ yigütdür.” (Mevlânâ Şâĥ ‘Alî) (Nevâyî 2001, 154), “Lâubâlî ve levend-şîve ve ebter-veş kişî irdi.” (Mevlânâ Muhammed-i Hôrâsânî) (Nevâyî 2001, 163).

c) Tarafsız bir değerlendirme yapılmıştır:

“Hoş-ţab‘ ve sebûk-rûh ve ţab‘ ı hezlgâ mâyil kişî irdi.” (Seyyid Kâzîmî) (Nevâyî 2001, 47), “‘bürd’ lafzîdın aççıĥı kilür irdi. Bu cihetdin anĥa teşvîş birürler irdi.” (Velî Ķalender) (Nevâyî 2001, 52), “Mecnûn-veş yigütdür.” (Mevlânâ Muhammed-i Tâlîb) (Nevâyî 2001, 101), “Āzâde-veş kişîdir.” (Mevlânâ Süsenî) (Nevâyî 2001, 108).

ç) Huy ya da davranışlardaki değişimler belirtilmiştir:

“Mevlânâ huşyârlıgda bes âdemî-veş, hayâ ve edebîlg yigitdür, ammâ ser-hoşlıgda özge mâhiyyet, belki rüsvâ nime bolur irdi.” (Mevlânâ Seyfî) (Nevâyî 2001, 79).

3.11.2. Merak, İlgi

Eserde; şairlerin ilgilendiği, eğilim gösterdiği ya da düşkün olduğu alanlar, türlü konulara ilişkin yatkınlıkları belirtilmiştir:

“Tâlib-i ‘ilmîlîği hem bar. Şatrencğa ‘aceb meş‘üfdür.” (Mevlânâ Muhammed-i Tâlib) (Nevâyî 2001, 101), “Özin levendlikğa zabt kıla almay, yana öz işi kinige bardı.” (Mevlânâ Nâdirî) (Nevâyî 2001, 107), “Ve Mîr’niñ müfriñ ta‘âm yimekke köp şa‘fları bar.” (Mîr Serbürehne) (Nevâyî 2001, 134), “Tabib-şive, tâlib-i ‘ilm yigitdür.” (Mevlânâ Behlül) (Nevâyî 2001, 154), “...rengin atlar minerge meyl kılgay.” (Mevlânâ Şadru’d-dîn) (Nevâyî 2001, 181), “...ammâ na‘üzubi’llâh andın kim bir meclisde aña bir ayağ birseler, ol ‘arbede ve pür-güylük kim andın zâhir bolur, anıñ şerhi müte‘azzirdür.” (Mevlânâ Hümâyî) (Nevâyî 2001, 187), “Çağır bile nerdniñ âlüftesidür.” (Seyyid ‘İmâd) (Nevâyî 2001, 190).

3.11.3. Hüner, Yetenek

Eserde, şairlerin spor ya da sanattaki hünerleri, özellikle musiki alanındaki yetkinlikleri, varsa çaldıkları müzik aletleri kaydedilmiştir. Tezkireden, şairlerin müzik dışında örneğin güreş, satranç, hattatlık, nakkaşlık, ciltçilik gibi dallarda da hüner gösterdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu ifadelerden pek çok şairin spor ya da sanatla ilgilendiği, bunlarda üst düzeyde beceriye sahip olduğu ve çok farklı müzik aletleri çalabildiği anlaşılmaktadır:

“Köprek sâzlarnı yaşşı çalar irdi. Üni ve uşulı hüb irdi. Mûsikî ‘ilmidin hem haber-dâr irdi. Huñutıñ hüb bitir irdi.” (Muhammed ‘Alî) (Nevâyî 2001, 73), “Yana sâzlardın ‘üd ve tanbûr örgendi ve mûsikide hem işler bağladı.” (Mevlânâ Sâlimî) (Nevâyî 2001, 90), “Kıçık yaşıda gıçek çalar irdi. Kâbiliyyet âşarı ol fende andın köp zâhir bolur irdi... Özge fezâyili hem, ma‘rifet-i takvîm dik, naqqâşlık dik bar, ammâ ‘üd ve gıçek ve kôbuznı ‘aşırda ança kişî çala almas.” (Üstâd Kul Muhammed) (Nevâyî 2001, 158), “...ve edvâr ve mûsikî ‘ilmide ve huñut fennide bî-nâzîr boldı. Ve kânûnnı ma‘lûm imes kim hergiz kişî andağ çalmış bolğay.” (H‘âce ‘Abdu’llâh-i Şadr) (Nevâyî 2001, 164), “Ve nesh-ta‘lik hatın hem Mevlânâ Ca‘fer tarîkin taklîd kılip şîrin bitir irdi.” (H‘âce Hasan-i Hızır Şâh) (Nevâyî 2001, 49), “Hoş-nüvis yigitdür; bâz-güne hatıñ andağ revân ve şâf bitir ki mañall-i ta‘accübdür ve körmegen kişî inana almas.” (Mevlânâ Mecnûn) (Nevâyî 2001, 99, 100), “Kışsa-h‘ânlıkğa ma‘rûf ve meşhûrdur.” (Baba Şürîde) (Nevâyî 2001, 127), “Hoş-h‘ân hâfız ve hoş-nüvis hattâtdur.” (Hâfız Muhammed Sultân Şâh) (Nevâyî 2001, 145), “...mücellidliğ hem bilür, naqş-berliğda hem hüner-menddür...” (Mevlânâ Fiğânî) (Nevâyî 2001, 115), “...küştî fennide bā-vücūd ol kim anıñ andağ hağ ve mülkidür, ma‘lûm imes kim hergiz bu fende andağ peydā bolmış bolğay, özge fezâyiliğa köre dūn mertebesidür. Mûsikî ve edvâr ‘ilmide devriniñ bî-nazîridür.” (Pehlevân Muhammed-i Küştî-gîr) (Nevâyî 2001, 132); Gâyibâne şatrencni hüb oynar.” (Mevlânâ Şâhib) (Nevâyî 2001, 97), “Kebîr ve şağîr şatrencni hüb oynar.” (Mevlânâ Vaşli) (Nevâyî 2001, 155).

3.11.4. Hâl, Hareket

Şairlerin kendilerine özgü hareketleri, belli durumlardaki davranış biçimleri ve başkalarının bunlara ilişkin değerlendirmeleri, tezkirde kaydedilmiştir:

“Ġayb ‘âleminin anġa cezbe’i yitti kim ‘aklı zâyil bolup ildin çıkıp baş ayaġ yalaġ dîvâneler dik taġ ve deştd kize başladı.” (Baba Sevdâyî) (Nevâyî 2001, 21), “İligige ve barmaġlarıġa ġalkalar salur irdi. Ve dâyim öz özi bile sözleşür irdi.” (Mîr Müflisî) (Nevâyî 2001, 37), “...ve rindliġ t̡arıkın ol mertebega yitkürdi kim mest yâ maġmür, baş ve ayaġ yalaġ kûy ve kûçe ve bāzārda yörür irdi.” (Mevlānā Muġammed-i Bedaġşî) (Nevâyî 2001, 143); “Kipenek-pūşluk kisvetide yörür.” (Mevlānā Vedā’î) (Nevâyî 2001, 94), “Dîvâne-vār yörür irdi.” (Mevlānā Bū ‘Alî) (Nevâyî 2001, 115), “Barı ġ̡āce-vār yörür ve özin āzāde-ves körgüzür.” (Mevlānā ġıżrî) (Nevâyî 2001, 116); “Minber üstide dîvâne-vār iligler taşlamaġı ve taġtanı tipmeki köp durur.” (Mevlānā Mu‘în-i Vā’iz) (Nevâyî 2001, 139), “Mevlānā’nıġ tekellümide bir ġāl bar kim anı anġa teşbih kılıpdur kim sabun çaynapdur ve aġzıdın miġrābe zāhir boladur.” (Mevlānā Nāmî) (Nevâyî 2001, 150), “Ol bu sözni ma‘kül sanıp yaġşı islik eşyāni ikki kaşı arasıġa koyup nefesin yokġarı tartar irdi, ammā ġālî ez taḡ’ı imes.” (Mevlānā Nūr) (Nevâyî 2001, 152), “Dîvānı dâyim bilige baġlıġ, her beytiġa, yâ ma‘nisiġa ihtiyācı bolsa, körgeli fi’l-ġāl dîvānın çıkarıp tapıp körgüzür.” (Mevlānā Dervîş-i Dihekî) (Nevâyî 2001, 183).

3.12. Dış Görünüş, Kılık, Kıyafet

Şairlerin fiziksel görünüşleri, vücut yapıları, ten renkleri, kılık kıyafetleri eserde verilen bilgiler arasındadır:

“Ġarib şekilliġ kişi irdi.” (Mevlānā Ayāzi) (Nevâyî 2001, 58), “ġaġîr-cüsse için aşġbka mûcib-i baş hem bolur.” (Mevlānā Ziyā) (Nevâyî 2001, 87), “Zāġim ve küçlüġdür, ammā hiç iş ki anda küçniġ daġlı bolġay, kıla almas.” (Mevlānā Kavsî) (Nevâyî 2001, 98), “Siyāh-çerde kişidür, hemānā ki ‘ubûdiyyetka mensûbdur.” (Mevlānā Sa‘id) (Nevâyî 2001, 119), “Ġüyā rengide ġumret bar için bu taġalluşni ihtiyār kılıpdur.” (Mevlānā Şirārî) (Nevâyî 2001, 128), “Çün Seyyid’niġ ġümāyün beşereleride şufret ġālîbdür...” (Seyyid Ġiyāsu’d-dîn) (Nevâyî 2001, 147); “Kiz börk üstide ġurçuk çırmar irdi.” (Mevlānā Eşref) (Nevâyî 2001, 12).

3.13. Yolculuk, Göç vb. Bilgileri

Eserde, şairlerin başka şehirlere ya da ülkelere gitmelerinden sıkça söz edilmiştir. Geçici ya da kalıcı olabilen bu tür yer deġistirmelerin bir bölümü eğitim, hac vb. nedenlerle yapılmaktayken bulunduğu yeri zorunlu olarak terk eden ya da padişah hükmüyle sürgün edilen şairler de bulunmaktadır. Söz konusu eylemler, oluş sebeplerine göre şu biçimde sınıflandırılabilir:

a) Eğitim

“Taġşil kılur şüretide ġurbet ihtiyār kılıp ġorāsān’ġa kildi.” (Seyyid ġurāze) (Nevâyî 2001, 85), “ġişār vilāyetidin durur. Taġşil kılġalı bu mülkke kilipdür.” (Mevlānā Biġişti) (Nevâyî 2001, 116), “Evvel-i ġālida andın çıkıp taġşil için Semerġand’ġa bardı. Ve bir niçe vaġt anda sabaġ oġup Heri’ge kildi.” (Mevlānā Muġammed-i Bedaġşî) (Nevâyî 2001, 143), “Heri’din Semerġand’ġa ġazret-i ġ̡āce ‘Ubeydu’llāh-i Aġrār raġimeġumu’llāh şoġbetiġa

müşerref bolur için bardı. Ve andağ dirler kim anda kabûl şerefin tapıp irşâd ve telkîn sa' âdetiğâ ser-efrâz bolup yana Hürāsân'ğa kildi." (Mevlânâ Şâfi) (Nevâyî 2001, 148)...

b) Hac

"Atası bile Beytu'llâh seferiğâ barıp kildi." (Mevlânâ Fedâyî) (Nevâyî 2001, 128), "Niçe katla Ka'be'ğâ barıp, ba'zı katla hemânâ ki yayağ hem bar ikendür." (Mevlânâ Hâcî) (Nevâyî 2001, 160), "Ve yayağ şâyimü'd-dehr Hâc seferin kılip ol devletka hem müşerref boldı." (Mevlânâ Muḥammed-i Hürāsânî) (Nevâyî 2001, 163).

c) Sürgün

"Baḥşda köp güstâḥâne sözler ve cevâblar aytur irdi. Salṭanat 'azîm-i şânı taḥammül kıla almay Semerḳand'dın aṅğa iḥrâc ḥükmi bolup Heriğe kildi." (Mevlânâ Muḥammed 'Âlim-i Semerḳandî) (Nevâyî 2001, 16), "Dâyim salṭanat sözün mezkûr kılip irdi, tâ ol kim çın, yâ yalğan. Mevlânâ'nı muṅğa müttehem kıldılar kim öyidin ḥurûc esliḥâsı peydâ bolup dip. Çün 'azîz ve müsün kişi irdi, pâdişâh-i zamân aṅğa şehrdin iḥrâc ḥükmi buyurdu. Ol Sîstân'ğa bardı." (Mevlânâ Muḥammed-i 'Arab) (Nevâyî 2001, 36).

ç) Gezip görme

"Şîrâz'lıḳdur. Seyr resmi bile Hürāsân'ğa kildi. Bir niçe vaḳt turup mu'âvedet kıldı." (Mevlânâ Mîrek) (Nevâyî 2001, 188).

d) Zorunluluklar

"İl ta'n u teşnî'idin Herî'de tura almadı, 'Îrâḳ'ka bardı." (Mevlânâ Bennâyî) (Nevâyî 2001, 81), "Bed-mizâclıḳları cihetidin Hürāsân'da tura almay 'Îrâḳ'ka bardı, andın Mekke ve Medîne ve Beytü'l-maḳdis ve köprek enbiyâ ve meşâyih mezârâtın yayağ barıp ziyâret kıldı." (Mevlânâ Hurremî) (Nevâyî 2001, 85).

3.14. Sağlık Durumu (Hastalık, Bedensel ya da Zihinsel Engel)

Şairlerde görülen kimi hastalıklar, şairlerin beden ya da akıl sağlıklarına ilişkin rahatsızlıklar eserde kaydedilmiştir:

a) Hastalık

"Ve laḳve marazı bar irdi, andağ kim ağızıdın su barur irdi ve zabṭ kıla almas irdi." (Mevlânâ Ḳudsi) (Nevâyî 2001, 17), "Gâhî sevdâsı andağ gâlib bolur kim mizâcî şıḥḥat ḳânûnıdın münḥârif bolur. Yana köp zaḫmet tartıp mu'âlece-peḫîr bolur." (Mevlânâ Enverî) (Nevâyî 2001, 90).

b) Bedensel ya da zihinsel engel

"Köp ot pülegendin mâdde ḳulağı sarı inip ker bolup irdi." (Mevlânâ 'Abdu'l-Ḳahhâr) (Nevâyî 2001, 37), "Asru sâde ve gül kişi irdi." (Mevlânâ Veysi) (Nevâyî 2001, 39), "Faḳr ve nâ-murâdlıḳda közige za'f ṭârî boldı, andağ kim nime körmes boldı." (Mevlânâ Yârî) (Nevâyî 2001, 61), "Müddetidür kim ayağığâ marazî ṭârî boluptur kim leng boluptur." (Mevlânâ Muḳbili) (Nevâyî 2001, 87); "...dimâğığâ muṭâla'a cihetidin ḥiffet yüzlenip aṅğa mâni'-i muṭâla'a boluptur." (Mevlânâ Şevḳî) (Nevâyî 2001, 87).

3.15. Ölüm

Tezkirede, hayatta olmayan şairlerin ölümlerine ilişkin ayrıntılar (ölüm nedeni, yeri, zamanı, yaşı; mezarının bulunduğu yer), verilmiştir. Nevâyî'nin bu kapsamdaki bilgileri aktarırken ölüm için -gerçekleşme biçimine bağlı olarak- farklı sözcükler kullandığı (öt-, 'âlemdin öt-, fevt bol-, Tiŋri rahmetiğa bar-; maqtûl bol-, şehid bol-, şehadet mertebesige yitkür- vb.) da görülmektedir:

3.15.1. Ölüm Nedeni

Eserde, şairlerin ölüm nedenleriyle ilgili kayıtlar yer almaktadır. Bu bilgiler ışığında, belli başlı ölüm nedenleri şu biçimde sınıflandırılabilir:

a) Hastalık

“Mevlânâ Esterâbâd'da tã'ün marazı bile ötti.” (Mevlânâ Kâtibi) (Nevâyî 2001, 12).

b) Yaralanma

“Hem-ol Hâzret'niŋ kazaqlığıda yara yip 'âlemdin ötti.” (Mevlânâ Na'îmi) (Nevâyî 2001, 27), “Faķir Semerķand'ğa barganda ayağı sınıp şâhib-firâş irdi... Ve Mevlânâ hem-ol za'f bile 'âlemdin ötti.” (Mevlânâ 'Ulâ-i Şâşi) (Nevâyî 2001, 34).

c) Öldürülme

“Salţanat da'vîsi bar irdi. Hem-ol iş üstige anı zâyî' kıldılar.” (H'âce Mü'eyyed-i Dîvâne) (Nevâyî 2001, 45), “Ol hem atasınıŋ kâtiliğa maqtûl boldı.” (İbn-i La'li) (Nevâyî 2001, 46), “Zulm u bed-nefslik cihetidin pâdişâh siyâsetiğa giriftâr bolup maqtûl boldı.” (Mevlânâ Şâni'î) (Nevâyî 2001, 72), “Andın fesâdî vücûdka kildi kim qatl hûkmi boldı.” (Seyyid Kûţb) (Nevâyî 2001, 86).

ç) Şehadet

“Mevlânâ'nı Ten-şûfî bulğagıda H'ârizm'de Özbek şehid kıldı.” (Mevlânâ Hüseyn-i H'ârizmi) (Nevâyî 2001, 10), “Sultân Ebû Sa'id Mirzâ ilgide Serahs kurganında şehid boldı.” (Mîr Sa'id) (Nevâyî 2001, 72), “Sultân-i Şâhib-kırân hıdmetide ğarîblık ihtiyâr kılip Semerķand'da kalğanda ağasınıŋ kâtili anı hem şehadet mertebesige yitkürdi.” (Muhammed 'Alî) (Nevâyî 2001, 73).

3.15.2. Ölüm Yeri

Eserde, şairlerin öldüğü yerler, genellikle şehir adı verilerek kaydedilmiştir:

“İrâķ'da 'âlemdin ötti.” (Mevlânâ Tûsi) (Nevâyî 2001, 21), “...Esterâbâd'da aŋga kazâ yitip na'sın Sebzvâr'ğa kultürdiler.” (Mîr Şâhi) (Nevâyî 2001, 28), “Câm'da 'âlemdin ötti.” (H'âce Yûsuf-i Burhân) (Nevâyî 2001, 54); “İhlâşiyye medresesinde fevt boldı...” (Hâfız Yâri) (Nevâyî 2001, 51), “Herî'de fevt boldı.” (Mevlânâ Kevserî) (Nevâyî 2001, 60), “Semerķand mülkide fevt boldı.” (Mevlânâ Şafâyi) (Nevâyî 2001, 65); “H'âce Semerķand'da Tiŋri rahmetiğa bardı...” (H'âce Fazlu'l-lâh-i Ebu'l-Leysi) (Nevâyî 2001, 34); “Kara-bâĝ'da maqtûl boldı.” (Pehlevân Hüseyn) (Nevâyî 2001, 71); “Âhır-i hayâtında Kiçik Mirzâ bile hac devletiğa müşerref boldı ve anda 'âlemğa vedâ' itti.” (Mevlânâ Muhammed-i Mu'ammâyi) (Nevâyî

2001, 48), “Andağ işitildi kim Esterâbâd’da ‘âlemdin ötüptür, va’llâhu a‘lem.” (Mevlânâ Muhammed-i Emîn) (Nevâyî 2001, 57).

3.15.3. Ölüm Zamanı, Tarihi

Tezkirede, az sayıdaki şair için ölüm zamanı kaydedilmiştir. Bu bilgiler, yıl belirtilerek ya da daha genel bir zaman ifadesi kullanılarak düzenlenmiş; kimi örneklerde herhangi bir ipucu verilmemiştir:

“Vefâtları sene ħamse ve şelâşin ve şemâne mi‘ede vâki‘ boluptur...” (Ĥazret-i Mîr Kâsım-i Envâr) (Nevâyî 2001, 7), “Sene işnâ ve ħamsin ve şemâne mi‘ede ‘âlemdin ötti.” (Mevlânâ Yahyâ-i Sîbek) (Nevâyî 2001, 15); “Sultân Ebû Sa‘îd Mîrzâ çağıda ‘âlemğa vedâ kıldı.” (Mîr İslâm-i Ġazzâlî) (Nevâyî 2001, 16), “Sefer ihtiyâr kıldı ve ol seferde âhîret seferi allığa tüşti.” (Mevlânâ Veysi) (Nevâyî 2001, 40), “...ve ħâlâ kırk yıldın artuğdur kim ölüpdür.” (Seyyid Ca‘fer) (Nevâyî 2001, 146), “Ammâ bu yakında ħaber kildi kim fânî ‘âlemdin riĥlet kılıpdur, vâki‘ bolsa, Tiŋri aŋğa rahmet kılgay.” (Emîr Devlet-Şâh) (Nevâyî 2001, 167).

Kimi şairlerin ölüm zamanı, tarih düşürülerek belirtilmektedir. Nevâyî de bu yöneme başvurmuştur:

“Ve Ĥâce Evĥad-i Müstevfî kim fezâyili şerĥdin müstağnidür, Şeyĥ’niŋ vefâtı târiĥin ‘ĥusrev’ lafzı tapıpdur.” (Şeyĥ Âzerî) (Nevâyî 2001, 11), “Fevtiniŋ târiĥi Şeyĥ Âzerî zikride ötti kim faĥîr ‘ĥorus’ lafzı bile peydâ kılıp irdim.” (Mevlânâ Tûti) (Nevâyî 2001, 39).

3.15.4. Ölüm Yaşı

Hayatta olmayan şairler için kesin bir ölüm yaşı bildirilmemiş; yaş dönemleri belirtilmiştir:

“Dervîş kırk bile illig yaş arasında ‘âlemdin ötti.” (Dervîş Manşûr) (Nevâyî 2001, 43); “Ve ol yigitlikde fevt boldı.” (Mevlânâ Tûti) (Nevâyî 2001, 39), “Şebâb eyyâmında fevt boldı.” (Mevlânâ Ĥalvâyi) (Nevâyî 2001, 64), “Kıçık yaşıda fevt boluptur.” (Mevlânâ Laĥîfî) (Nevâyî 2001, 69).

3.15.5. Mezar Yeri

Şairlerin mezar yerleri, eserde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Nevâyî, bu bilgileri düzenlerken mezarın bulunduğu şehri, mezarlığı hatta orada gömülü başka kişileri -kimi örneklerde yer tarifleriyle- belirtirken bu konuda kesin bir bilgiye sahip olmadığı şairler için de duyularına yer vermiştir.

a) Mezarın bulunduğu şehir belirtilmiştir:

“Ve mezârı Nişâbûr vilâyetide Mihrâbâd’dadur.” (Mîr Maĥdûm) (Nevâyî 2001, 8), “Ve anıŋ ħabrı Bedaĥşân sarı Erheng-sarây’dadur.” (Mevlânâ Emîri) (Nevâyî 2001, 22), “Ĥabrı Meşhed’de vâki‘ boluptur.” (Mevlânâ ‘Abdu’l-Vahhâb) (Nevâyî 2001, 33), “Ĥabrı Estarâbâd’da Mescid-i câmi‘ rû-be-rüyıdadur.” (Ĥâce Ĥasan-i Ĥızr Şâh) (Nevâyî 2001, 49), “Gâzurgâh gûristânında medfûn durur.” (Mevlânâ Muhammed-i Ni‘metâbâdi) (Nevâyî 2001, 62), “Ĥabrı öz kinti Zere’dedür.” (Mevlânâ Şâni‘î) (Nevâyî 2001, 72); “Ĥabrı ağası yanında,

İmâm Faḥr'dadır." (Mevlânâ 'Abdu'r-Rezzâk) (Nevâyî 2001, 38), "Ḳabrı Merv'de Ḥ'âce Yūsuf-i Hemedânî ḳuddise sırruhu cıvâridadır." (Nūr Sa'îd Big) (Nevâyî 2001, 71); "Ḳabrı Ḥ'âce Çil-gezi cıvâridadır." (Mevlânâ Hevâyi) (Nevâyî 2001, 55).

b) Mezar için belli bir şehir belirtilmemiştir:

"Ḳabrı öz öyidedür." (Ḥ'âce Müseyyeb) (Nevâyî 2001, 72); "Ḥ'âce'nin mezârı büzürgvâr ceddî günbedidedür." (Ḥ'âce Mü'eyyed-i Mehne) (Nevâyî 2001, 45), "Ḳabrı hem atası mezâridadır." (Ḥ'âce Ebü İshâk) (Nevâyî 2001, 47).

c) Mezar yeri kesin olarak bilinmemektedir ya da belli değildir:

"Ḳabrı gūyâ Endhōd'dadır." (Mevlânâ Tarḫanî) (Nevâyî 2001, 53), "Ḳabrı gūyâ ki Ḥıyâbân'dadır." (Mevlânâ Nizâm) (Nevâyî 2001, 61); "Medfeni ma'lûm imes" (Mevlânâ Ayâzi) (Nevâyî 2001, 58), "Ḳabrı ma'lûm imes" (Mevlânâ Ḥâveri) (Nevâyî 2001, 64).

ç) Mezar bulunmamaktadır:

"Gūyâ anı telef ḳılğanda sünḡekin tapmadılar ki bir yirde ḳoyğaylar." (Ḥ'âce Mü'eyyed-i Dîvâne) (Nevâyî 2001, 45).

3.16. Şairlerle İlgili Söylentiler, Hikâyeler

Nevâyî'nin eseri oluştururken yararlandığı bilgi kaynakları arasında, şairler hakkındaki söylentiler, onlara ilişkin hikâyeler ve yaşanmış olaylar bulunmaktadır. Tezkiredeki bu bilgiler, şairi tanıtmakla birlikte onunla ilgili değerlendirmeler için birer örnek niteliğindedir. Nevâyî, bu tür söylentilere yer vermiş ancak kimi zaman kesin bir bilgiye sahip olmadığını ya da bunların doğru olmadığını da belirtmiştir.

a) Şairler hakkındaki söylentiler:

"Zürefâ dirler irdi kim öz eş'ârın özi bitip cedvel tartıp tezhîb ḳılıp tayyâr yasap ilge birür kim bu cihetdin şöhet tutḳay." (Mevlânâ Hevâyi) (Nevâyî 2001, 55), "Barçadın ḳalsalar, sözleri budur kim Mevlânâ Lutfî'niḡ barça yaḡsı şî'rleri anıḡdur kim oğurlap öz atığa ḳılıpdur. Ol yirlerde bu nev' oḡşaşı yoḡ mezesiz mükâbereler gâhî vâḳi' bolur." (Mevlânâ Sekkâki) (Nevâyî 2001, 70), "Ve dirler ki müsîḳide hem daḡlı bar ve ba'zı naḡşlarını aḡna mensûb ḳılurlar." (Ḥ'âce Kemâlu'd-dîn Ḥüseyn) (Nevâyî 2001, 164), "Ḥâlâ dirler kim Ḳum vilâyetidedür." (Ḥ'âce Efdal) (Nevâyî 2001, 185).

"Ḥâlâ ḡberdür kim Şûfi Ḥalîl anı öltürüptür, va'llâhu a'lem." (Ḳâdi 'İsâ) (Nevâyî 2001, 184), "Ve meşhûr mundaḡdur kim bu ebyât Mevlânâ Ḥakîm-i Ṭabîb'niḡ ḡatunı Mihri'niḡdür. Bu faḳîr şıḳâ ildin işittim kim Süleymânî'niḡdür, va'llâhu a'lem." (Mevlânâ Süleymânî) (Nevâyî 2001, 25); "Ba'zı il Pehlevân'nı nesebide ṭa'n ḳılurlar, ammâ faḳîrğa taḡḳîḳ boldı kim yalḡan ayturlar." (Pehlevân Muḡammed-i Küştî-gîr) (Nevâyî 2001, 133), "Mîr ol vilâyetniḡ vâcibü'l-iḡtirâm sâdâtıdır. Egerçi erzâl ve ḡubeşâ müselleme tutmaslar ve nimekine dirler, ol ṭayifeniḡ sözige i'tibâr yoḡdur." (Mîr Ser-bürehne) (Nevâyî 2001, 134).

"Aḳl-i ma'âşî ol mertebededür kim bâ-vücüd-i tesennün, ol ravza başıdaḡı sâdât bile barışur. Bu cihetdin ba'zı anı nifâḳğa, ba'zı Ḥürüc mezhebiğa nisbet birürler." (Mevlânâ Ḥacı) (Nevâyî 2001, 159).

b) Şairlere ilişkin hikâyeler, örnek olaylar:

“Kâbüliyyetliĝ, hoş-şoĝbet ve şîrîn-güy kişi irdi. Bir kün ĝöresinde öziĝe yaraşa řabĝ kıladur irmiş. Mevâlîdin birev kiriptür ve kıazan astıĝa otun kıoyuptur. Mevlânâ dipdür kim řabĝ işide meded kıılma kim şerik bolur-sin.” (Mevlânâ Kevşeri) (Nevâyî 2001, 60).

“Barçadın ĝarîbraĝ bu ki bu öçürde dirler kim řâĝirdleri bile taĝ ĝeřtipe barıp taş yumalatıp bir faķîrĝa tigip ölüp irmiş. Yana daruĝadın kıayan kıaçıp irkenin kişi bilmes, ol özin řabĝ kııla almas.” (Mevlânâ Riyâzi) (Nevâyî 2001, 109).

“Mîr ĝıdmetleride bir tıfl ta‘lîmin iltimâs kıılıp irdi. řâĝirdi andın kim tufûliyyet muķtezâsıdur, oķumaķķa kâhillik kıılmış bolĝay. Mîr bir ‘azîzĝa iltimâs kıılıpdir kim řâĝirdniĝ atasıĝa aytķay kim oĝulĝa mülâyemet bile nařîĝat kıılĝay, ammâ andaķ kıılmaĝay kim tıfl bilĝey kim bu Mîr kıaşıdın ikendür kim nâĝâĝ köĝülginesi Mîr’din aĝrıĝay. Mundaķ řarîķi köptür.” (Mîr ĝüseyn-i Mu‘ammâyi) (Nevâyî 2001, 145).

“Şüfi’niĝ mizâcınıĝ tîzlik ve nâzûklükin bu ĝâyetķaça dirler kim bir yigitke ki ta‘alluķ lâfi urar irmiş, yigitî aniĝ râyı bile barmasa, sefhâne elfâz bile faĝř aytur irmiş ve tayaĝlamaķķa daĝı bîm kıılır irmiş.” (Şüfi Pîr-i Sî-şad-sâle) (Nevâyî 2001, 155).

“Ve Mîr Ser-bürehne aytı kim ança keş ü kerâmet ĝâřıl kıılıpdir kim eĝer birevniĝ saķalın tutup aytsa kim yigirmi ikki miĝ tört yüz siksen biş tüĝdür, ser-i müyi teĝallüf kıılmas. Meclis ehliğin birev didi kim meĝer sizniĝ meĝâsiniĝiz tüĝi ‘adedidin sizni vâķıf kıılıpdir. İl külüştiler, Mîr’ge tefâvüt kıılmadı.” (Dervîş řuĝudî) (Nevâyî 2001, 180).

3.17. Şairlerin Sanatı ve Eserleri

3.17.1. Üslup, Edebî Kişilik

Bir şuara tezkiresi olan *Mecâlisü'n-nefâyis*'te şairlerin edebî yönleri, ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Eserde, şairlerin dil, üslup, edebî kişilik, üretkenlik, şairlik yeteneĝi ve gücü gibi türlü yönleri deĝerlendirilmiř; manzum ve mensur eserleri sayılmış; bu eserlerin pek çoĝundan türlü uzunluklarda şiir parçaları örneklendiştir. Nevâyî'nin ele aldıĝı eski ve yeni şairler arasında özellikle beĝendiĝi yeni yetişen şairleri teşvik ettiĝi, doĝruya yönlendirdiĝi de görölür (Eraslan 2014: 17, 18).

a) Şairler, eser verdiĝi dillere göre deĝerlendirilmiřtir:

“Türkî ve Fârisî şi‘rde celed irdi.” (Mevlânâ Kıuşbi) (Nevâyî 2001, 27), “‘Arabî şi‘rni yaĝřı aytur.” (Seyyid İbrâĝim-i Muşa‘şa‘) (Nevâyî 2001, 55), “Fârisî ve Türkî’de nazîri yok irdi, ammâ Türkî’de şöhreti köprek irdi.” (Mevlânâ Luşfi) (Nevâyî 2001, 66), “Türkî ve Fârisî’de şab‘ı yaĝřı taşarruf kıılır.” (Mevlânâ řevķi) (Nevâyî 2001, 87), “Türkî-güydur, belki meşâhirdindür.” (Mevlânâ Gedâyi) (Nevâyî 2001, 120); “Eĝerçi türkçe şi‘rĝa meřĝüllük az kıılır...” (Emîr řeyĝim Süheylî) (Nevâyî 2001, 78).

b) Şairler, eser verdiĝi türlere göre deĝerlendirilmiřtir:

“Meřel-güy ve ĝazel-güy irdi.” (Mevlânâ Tüsi) (Nevâyî 2001, 20), “Faźliyyâtı hem yaĝřı irdi, be-taĝřıř târiĝ ‘ilmi kim anda muřannefâtı bar, meřĝürdür.” (Mevlânâ ‘Abdu’r-Rezzâķ)

(Nevâyî 2001, 38), “Şi‘r ve mu‘ammânı hem yaşı aytur.” (Mevlânâ Kâmi) (Nevâyî 2001, 81), “Kaşideni puhte aytur irdi.” (Mevlânâ ‘İşkî) (Nevâyî 2001, 53), “Hemânâ kim iltizâm kılıpdur kim köprek kaşidesi menkabet bolğay, ahyânâ birer gazel hem aytur.” (Mîr Hâc) (Nevâyî 2001, 91), “Târih ve inşâdın şâhib-i vukûfdur ve şi‘r ve mu‘ammâdın hem haber-dârdur.” (Mevlânâ Şerbetî) (Nevâyî 2001, 158), “Nazmlardın her sınıf şi‘rde mahâretliğ kişidür, be-taḥşîş kaşide uslûbıda; niçe katla Şirâz’dın rengin kaşideler aytıp yiberip irdi.” (Mevlânâ Ehli) (Nevâyî 2001, 187, 188).

c) Şairler, üretkenlikleri açısından değerlendirilmiştir:

“Bir kün da‘vî bile ikki miñg beyt aytıp bitigeni meşhûrdur.” (Mevlânâ Simî) (Nevâyî 2001, 19), “Gazel köprek aytur irdi.” (Mevlânâ Zeynî) (Nevâyî 2001, 51), “Anıñ dik serî‘ü’l-kalem kâtib öz zamânıda yoktur. Her kün biş yüz beyt âsânlıg bile bitir.” (Mevlânâ Sâyilî) (Nevâyî 2001, 182), “Ve şi‘rga andağ meş‘ûf kim künde on gazel, belki artuğ aytur ırmış.” (Kâdî ‘İsâ) (Nevâyî 2001, 184); “...gâh gâh tilige nazmlar öter.” (Şeyḥ ‘Abdu’llâh) (Nevâyî 2001, 156).

ç) Şairler; üslupları, yetenekleri açısından değerlendirilmiştir:

• Olumlu değerlendirmeler yapılmıştır:

“Şi‘ri besî‘âm-firîb” (Mevlânâ Tûsî) (Nevâyî 2001, 20), “Ve bedîheni revân aytur irdi...” (Mevlânâ Süleymâni) (Nevâyî 2001, 24), “Ve bir kaşide aytıp durur kim andın on ikki miñg maşnû‘ beyt istiḥrâc kılsa bolur, ammâ olça faḳîr kördüm. Ḥazret-i Ḥ‘ace Ebû Naşr-i Pârsâ ḳuddise sırruhu fevt bolğanda merşiye aytıp irdi kim niçe beytiniñ her mışrâ‘ı Ḥ‘ace fevtiğâ târiḥ irdi. Ve niçe beyti müstağraḳ-i târiḥ, ve niçe beyti, her beyt üç ve dört târiḥ irdi kim beyt ma‘nisiğâ fütür yol tapmaydur irdi.” (Seyyid Kemâl-i Kec-kûlî) (Nevâyî 2001, 44), “Ve müte‘azzirü‘l-cevâb matla‘ları bar.” (Mevlânâ Luṭfi) (Nevâyî 2001, 66), “Ḥâlâ ança çağlıg ḳuvvetliğ kişi dimesler ki bolğay (Mevlânâ Ehli) (Nevâyî 2001, 188); “Ol dağı imdi peydâ bolğan yigitlerdindür ve şıgar sindedür. Ümmid bar ki yaşıraḳ aytḳay...” (Mevlânâ Hızri) (Nevâyî 2001, 125).

• Olumsuz değerlendirmeler yapılmıştır:

“Suḥen-dânlar arasında bed-şi‘rlikka meşhûr irdi.” (Mevlânâ Vâlihi) (Nevâyî 2001, 52), “Kem-bidâ‘at şâ‘ir irdi. Ve müttehem anğa irdi kim ilniñ şi‘rini özige bağlar.” (Mevlânâ Enisi) (Nevâyî 2001, 58), “Ḳâfiyeside ‘aybğnası bar, ammâ Mevlânâ köp türkâne aytur irdi, ḳâfiye ihtiyâtiğâ muḳayyed imes irdi.” (Mevlânâ Atayî) (Nevâyî 2001, 68), “Özini mu‘ammâyilikka şöhret dağı birdi, ammâ faḳîr andın hergiz mu‘ammâyî ki nimege yarağay, işitmedim.” (Mevlânâ Bekâyî) (Nevâyî 2001, 94), “Özin şi‘rga mensûb kıılır ve il kaşıda şi‘rler oḳur. Anıñ aḳvâlıdın şâhib-i vukûf il kaşıda muḳarrer durur kim ṭab‘ı nazm imes, yarmaḳ birip bu ṭâyifeğâ öz atığâ şi‘r ayturur.” (Ḥ‘ace Mûsâ) (Nevâyî 2001, 100, 101), “Ta‘rifleride beyân ḳaşırur.” (Mîr Ğıyâşu‘d-dîn ‘Aziz) (Nevâyî 2001, 135), “İnşâ bile nâme ḥaṭṭı bitirge meşhûr, ammâ inşâda hiç münşî anı bigenmes, be-taḥşîş Mevlânâ ‘Abdu‘l-vâsi‘...” (Mevlânâ Nâmî) (Nevâyî 2001, 150).

• Ortalama bir değer belirtilmiştir:

“Şi‘ri yaman irmes irkendür, ammâ nazmda tab‘ı hezl ü hicv sarı mâyil irkendür.” (Mevlânâ Cunûnî) (Nevâyî 2001, 23), “...ammâ ğazelleri yaman irmes.” (Mevlânâ Veysî) ((Nevâyî 2001, 39), “Ammâ Fârisî’din bu ma‘tla‘ı yaman vâқи‘ bolmay durur kim...” (Mevlânâ Yakîni) (Nevâyî 2001, 68), “Ba‘zı eş‘arı yaman tüşmes.” (Mevlânâ Sâyili) (Nevâyî 2001, 92).

• Nesnel bir değerlendirme yapılmıştır:

“...ammâ nazmda tab‘ı hezl ü hicv sarı mâyil irkendür.” (Mevlânâ ‘Ârifî) (Nevâyî 2001, 23), “Şi‘ride meşel revîşi bar.” (Mevlânâ Esîri) (Nevâyî 2001, 124).

• Şairlerin huyları, kişilikleri ile üslupları ya da eserleri ilişkilendirilmiştir:

“Çün tab‘ı hûb irdi, şi‘r ayturğa meşğûl boldı.” (Mevlânâ Hâcî-i Ebu’l-Hasan) (Nevâyî 2001, 26), “Türki nazmlarğa tab‘ı mülâyim irdi.” (Mevlânâ Na‘îmî) (Nevâyî 2001, 27), “Egerçi türkânedür, kıyiliniñ şuh-tab‘ı lığı ma‘lûm bolur.” (Mevlânâ La‘îfî) (Nevâyî 2001, 69), “Tab‘ınıñ ni miqdâr kuvvet ve le‘âfeti bar irkenin şi‘ridin bilse bolur, oğuğan bilgey.” (Nûr Sa‘îd Big) (Nevâyî 2001, 71).

d) Şairler, bilinirlikleri açısından değerlendirilmiştir:

“Ve eş‘arı Herî şehri ili arasında bar.” (Kâdî Muhammed el-İmâmî) (Nevâyî 2001, 16), “Kıçık yaşıda fevt boluptur. Sözi az kâlıpdur...” (Mevlânâ La‘îfî) (Nevâyî 2001, 69), “Hem imdi zuhûr kılgan şu‘arâdındur, ammâ nazmı henüz şöhret tutmaydur.” (Mevlânâ Esîri) (Nevâyî 2001, 124).

e) Şairlerin edebî konulara ilişkin görüşleri belirtilmiştir:

“Bu fen üstâdları ittifağ bile mu‘ammâ ta‘rifin mundağ kılıpdurlar kim mevzûn kelâmdur kim işâret ve imâ bile andın at hâşıl bolur. Ve ol dipdür kim mevzûn kelâm kıyadı ta‘rifde hâcet imes ve işâret bile hem imesdür. Ve mişâl munı dipdür kim: Birevniñ atı Şadr’dur, yana birev sorsa kim atıñ nidür, ay! Ol ilig kögsige kıyosa, delâlet anğa kıılır kim atı ‘şadr’ bolğay. Ve birev bir mağzen bir yirde defn kııldı ve üstide bir zengî ser-nigûn astı. Dağık-tab‘ nigûn zengdin ‘kenz’ vücûdın tağkîk kıılır ki hiç kıaysıda ni kelâmniñ dağlı bar ni nazmniñ...” (Mevlânâ Muhammed-i Nâyini) (Nevâyî 2001, 151, 152).

f) Şairlerin incelediği ya da örnek aldığı başka şairler, eserler belirtilmiştir:

“Mîr Hüsrev’niñ Deryâ-yi ebrâr’ığa tettebbu‘ kıılıpdur.” (Mevlânâ Zâhidî) (Nevâyî 2001, 21), “Ve Fârisî’de Şeyh Kemâl tettebbu‘ı kıılıpdur.” (Mevlânâ Emîri) (Nevâyî 2001, 22), “Kâşidede Mevlânâ Kâtibi’ğa tettebbu‘ kıılır irdi.” (Mevlânâ Tûti) (Nevâyî 2001, 39), “Ve Hâce Selmân’niñ maşnû‘ kâşidesiğa tettebbu‘ kıılıpdur.” (Mevlânâ Faşih-i Rûni) (Nevâyî 2001, 41), “Kâşidesi Baba Sevdâyî tavrı tüşer irdi.” (Seyyid Kâzımî) (Nevâyî 2001, 47); “Nazmlarda Hâzret-i Şeyh’niñ Mağzenü’l-esrâr’ığa tettebbu‘ kıılıpdur.” (Mevlânâ Ğıyâşu’d-dîn) (Nevâyî 2001, 156).

3.17.2. Eserler

3.17.2.1. Manzum Eserler

Şairlerin verdiği manzum eserlerin yazıldığı nazım birimleri, nazım biçimleri, nazım türleri -kimi zaman adlarıyla birlikte- belirtilmiştir:

a) Divan

“Dīvānı dağı bar.” (Mevlānā Veysī) (Nevâyî 2001, 39), “Bu yakında dīvān dağı tertīb-i ħurūf bile tüzetti.” (Mevlānā Sāyilī) (Nevâyî 2001, 182), “Hem ğazel, hem meşnevī ve hem türki, hem fārisī ğazel tavrıda dīvānı bar.” (Seyyid Aĥmed Mīrzā) (Nevâyî 2001, 196), “Ol Ĥazret’ning ħūb eş‘ārı ve mergūb ebyātı be-ġāyet köptür ve çün dīvān hem müretteb boluptur.” (Ebu’l-Ġāzī Sulţān Ĥüseyn Bahādur Ĥan) (Nevâyî 2001, 202).

b) Mesnevi

“Ve meşnevīleri Ĥazret-i Mevlānā Celālu’d-dīn-i Rūmī ħuddise sırruhu meşnevīsı vezninde kim Remel-i müseddes dirler, vāki‘ boluptur.” (Ĥazret-i Mīr Ķāsim-i Envār) (Nevâyî 2001, 7), “Ve meşnevīleri hem, meşel *Tecnisāt*, zü’l-baĥreyn ve zü’l-ħāfiyeteyn. Ve *Ĥüsn ü İşĥ* ve *Nāşır u Manşūr* ve *Behrām u Gül-endām* bar. Ammā ğazeliyyāt ve ħaşāyid dīvānı meşhūrraĥ ve yaĥşıraĥ vāki‘ boluptur.” (Mevlānā Kātibī) (Nevâyî 2001, 11), “Kitābī dirler kim cem‘ ħılġan durur ve atın *Abdāl-nāme* ħoyġandur, ammā faĥīr körmedim.” (‘Abdu’l-Vahĥāb) (Nevâyî 2001, 169).

c) Münazara

Yūsuf u Zeliĥā ve *Şems ü Ķamer* ve *Tiġ u Ķalem* münāzarası hem nazm ħılıpdur.” (Ĥāce Mes‘ūd-i Ķumī) (Nevâyî 2001, 50).

ç) Mersiye

“Şāh-ruĥ Mīrzā zamānıdın bu ferĥunde devrānġaça köprek selāţin ve ekābir ve müte‘ayyin ilge hem medĥi ve hem mersiyesi bar.” (Mevlānā Ĥasan Şāh) (Nevâyî 2001, 82),

d) Muamma

“Ve mu‘ammā fennini alar tedvīn ħıldılar. Anda hem Ĥulel ve Menāzir ve Münteĥab alarnıġ taşnıfidür.” (Mevlānā Şerefü’d-dīn ‘Alī-i Yezdī’) (Nevâyî 2001, 31).

e) Tarih

“Sulţān-i Şāĥib-ħırān tāriĥın aġġa buyuruldı. On ikki miġġ beytġa yakın aytıpdur.” (Ĥāce Mes‘ūd-i Ķumī) (Nevâyî 2001, 50), “Bu yakında dercī bitip irdi. Altı aşl ħalemni tertīb bile şebt itip irdi. Ve dercniġ āĥırıda niçe beyt meşnevī hem ĥaĥları ta‘rifide nazm ħılıp irdi. Ve soġġġı beytide tāriĥ hem derc ħılıp irdi.” (Ĥāce Maĥmūd) (Nevâyî 2001, 157).

f) Hamse

“Köprek evĥātını ħamse tettebbu‘ıġa şarf ħılır irdi, tā ol kitābnı tüketür tevĥiĥı taptı.” (Mevlānā Eşref) (Nevâyî 2001, 12).

3.17.2.2. Mensur Eserler

Şairlerin yazdığı mensur eserlerin türleri ve kimi zaman da adları kaydedilmiştir:

a) Tefsir

“Muşannefâtıdın biri Cevâhirü’t-tefsîr’dür kim El-Bağara sûresin bir mücellled bitipdür, kaç’-i munşif bile yüz cüzv bolğa, bâ-vücûd-i barça hîrelik ve dânalık.” (Mevlânâ Hüseyn-i Vâ’iz) (Nevâyî 2001, 138, 139).

b) Risale

“Andın soñg müsîkî fenniğa meyl közgüzdî, bat örgenip haylî işler taşnîf kılıp risâle dağı edvârda bitidi...” (Mevlânâ Bennâyî) (Nevâyî 2001, 81), “Ve mu‘ammâ fennide risâle bitip durur kim il arasında meşhûr ve şâyî‘dür...” (Mevlânâ Muhammed-i Bedağşî) (Nevâyî 2001, 144).

c) Şerh, haşiye vd.

“Ve Mevlânâ Celâlu’d-dîn-i Rûmî kıddise sırruhu Meşnevî’siğa şerh bitipdür. Ve Kaşîde-i Bürde’ğa dağı H̄ârizmîce Türkî tili bile şerh bitipdür.” (Mevlânâ Hüseyn-i H̄ârizmî) (Nevâyî 2001, 9), “H̄âzret-i Mağdûmî nüren, Nefeğâtü’l-üns’de anıñg Şeyh Ferîdü’d-dîn-i ‘Atğâr kıddise sırruhunıñg bu kaşîdesiğa kim... şerh bitigenin zıkr kılıpdurlar.” (H̄âfiz ‘Alî-i Câmî) (Nevâyî 2001, 43), “Ve H̄âzret-i H̄âce ‘Abdu’llâh-i Enşârî kıddise sırruhu’nıñg Menâzilü’s-sâyirin’iğa şerh bitipdür.” (Mîr Kemâlu’d-dîn Hüseyn) (Nevâyî 2001, 142), “Ve her ‘ilm ki aytur, köpide havâşî ve müfid muşannefâtı bar kim ‘ulemâ andın behremenddürler” (Mevlânâ Faşîhü’d-dîn) (Nevâyî 2001, 166); “Ve alar muşannefâtıdın olça meşhûrdur: Kaşîde-i Bürde şerhi ve Esmâu’llâh şerhi ve Zâfer-nâme târihidür.” (Mevlânâ Şerefü’d-dîn ‘Alî-i Yazdî’) (Nevâyî 2001, 31).

3.17.2.3. Tamamlanmamış Eserler

Tezkirede; şairlerin henüz bitirmediği, yazmakta olduğu eserler hakkında bilgi bulunmaktadır:

“Bu fağır iltimâsı bile evvel-i âferînişdin bu küngeçe târih-i câmî‘î bitipdür kim nışfiğaça bitipdür, inşâ’a’llâh tüketürige muvaffaq bolğay...” (Mevlânâ Mîr-H̄ând) (Nevâyî 2001, 140), “Bir taşnîf iligidedür kim tükense, ma‘lûm bolur kim ni miğdâr şalâhiyyeti bar.” (Mevlânâ İhtiyârü’d-dîn) (Nevâyî 2001, 143), “Bir taşnîfi hâlâ ilgide bar kim tükense, köp fevâid andın ilge mutaşavverdür.” (Mevlânâ Şerbetî) (Nevâyî 2001, 159); “...ammâ şanâyî‘de kitâbî taşnîf kılıpdur, *Bedâyi’-i ‘Atâyi’*ğa mevsûm kim imdi beyâzğa bardı.” (Mîr ‘Atâ’u’llâh) (Nevâyî 2001, 137).

3.18. Eserlerden Örnekler

3.18.1. Manzum Eserler

Şairlerden alınan şiir örnekleri; yazıldığı diller, konuları, nazım biçimleri, nazım birimleri vb. belirtilerek kaydedilmiştir.

a) Şiir örneklerinin yazıldığı diller belirtilmiştir:

“Bu türkçe mağla‘ hem terkîbde hûb ve çâşnî vü hâletde mergûb vâki‘ boluptur kim...” (Sultân Bedî‘ü’z-zamân Mîrzâ) (Nevâyî 2001, 198); “Bu fârisî mağla‘ hem anıñgdur kim...” (Şîrim) (Nevâyî 2001, 171), “Bu fârisî mağla‘ ı be-ğâyet mü’essir vâki‘ boluptur kim...” (Şâh Ğarîb Mîrzâ) (Nevâyî 2001, 199).

b) Şiir parçalarının örnek alınarak yazıldığı başka şairler ve eserler belirtilmiştir:

“Mir’ātu’ş-şafā kaşidesi tettebbu’ıda bu beyti yahşî vâki’ boluptur kim...” (Mevlânâ Yûsuf) (Nevâyî 2001, 66), “Mir Husrev’niñ Deryâ-yi ebrâr’ı tettebbu’ıda bu beyti hûb vâki’ boluptur kim...” (Mevlânâ Mir-H’ând) (Nevâyî 2001, 140).

c) Şiir örneklerinin yazıldığı nazım birimleri, nazım biçimleri, nazım türleri ya da alındığı eserler belirtilmiştir.

• Nevâyî’nin tezkireye aldığı şiir parçaları arasında mısra ya da beyit kaydıyla verilen örnekler bulunmaktadır. Eserde; bu ürünlerin konuları, yazılma nedenleri vb. de belirtilmiştir:

“Bu mısrâ’ tazmîni hem qalem-zenler bâbıda anıñğdur kim...” (Mevlânâ Hasan Şâh) (Nevâyî 2001, 83), “Bu da’ vî işbâtığa bu mısrâ’ ki maqlûb-i müstevî san’atıda aytıpdur, delil-i besdür, kim...” (Mevlânâ Şihâb) (Nevâyî 2001, 149); “Bu beyt rânı nihân asrar bâbıda anıñğdur kim...” (Mevlânâ Faşih-i Rûnî) (Nevâyî 2001, 41), “Uruş ta’ rifide dağı bu beytni il oğurlar kim...” (Mevlânâ ‘Abdu’llâh) (Nevâyî 2001, 84); “H’âce Hâvend bu ma’ nide hezl yüzidin bu beytni aytıpdur ve be-gâyet münâsib ve yahşî vâki’ boluptur. Ve beyt bu durur kim...” (H’âce Hâvend) (Nevâyî 2001, 179); “Dirler ki Ka’be seferide Mevlânâ bâdiyede harğan mağallıda kim muğaylân yıgaçı kölegeside ayağıdın tiken soğururğa meşğül ikendür, kâfile şûh-tab’ larıdın biri bu beytni dipdür kim...” (Mevlânâ Mesihî) (Nevâyî 2001, 26).

• Eserde, şairlerden seçilen şiir örneklerinin bir bölümünün hangi nazım biçimiyle, nazım türüyle yazıldığı ya da bunlardan hangisiyle yazılmış bir eserden alındığı belirtilmekte; söz konusu öğelerin adları, konuları vb. hakkında bilgi verilmektedir. Bu nitelikteki kimi örnekler, aşağıda sıralanmıştır:

• Gazel

“Mevlânâ’nı Şâh-ruḥ Mîrzâ zamânıda bir gazel için tekfir kılp H’ârizm’din Herî’ge kiltürdiler. Çün dânişmend ve ıstılâh bilür kişi irdi, hiç nime şâbit kıla almadılar, kaytarıp yine öz mülkige kitti. Ve ol gazelniñ maṭla’ ı budur kim...” (Mevlânâ Hüseyin-i H’ârizmî) (Nevâyî 2001, 10).

• Kaside

“İmâm-i cinn ü ins ‘Alî bin Mûsâ er-Rızâ ‘aleyhi’t-taḥiyyatu ve’ş-şenâ medḥide kaşide aytıpdur. Maṭla’ ı budur kim...” (Mevlânâ Tâli’î) (Nevâyî 2001, 20); “Bu kaşide maṭla’ ı Babur Mîrzâ medḥide anıñğdur kim...” (Mevlânâ Kanberî) (Nevâyî 2001, 51), “Ve bu ‘ıydiye kaşidesiniñ maṭla’ ı hûb vâki’ boluptur kim...” (Emîr Şeyḥim Süheylî) (Nevâyî 2001, 78), “Bu bahâriyye maṭla’ anıñğdur kim...” (Mevlânâ Nizâm) (Nevâyî 2001, 126), “Sultân-i Şâhib-kırân atığa ‘ğarrâ’ kaşâyidi bar.” (Hüseyin-i ‘Alî Celâyir) (Nevâyî 2001, 167).

• Mesnevi

“Ve meşnevîside kiçe barıp kündüz kilür ta’ rifide hem bu beyt anıñğdur kim...” (Mevlânâ Kâtibi) (Nevâyî 2001, 12), “Ve güy u çevgân münâzarasıda hem meşnevîsi bar, rengin aytıpdur. At ta’ rifide bu ikki beyt andındur kim...” (Mevlânâ ‘Ârifî) (Nevâyî 2001, 24), “Leylî vü Mecnûn muḳâbeleside Zeyd ü Zeyneb meşnevîsi aytıpdur. Bu beyt anıñğ tevḥididindür kim...” (H’âce Hasan-i Hızır Şâh) (Nevâyî 2001, 49), “Ve Leylî vü Mecnûn meşnevîside Leylî’niñ ḥastalığı ta’ rifide bu beyt hem anıñğdur kim...” (Emîr Şeyḥim Süheylî) (Nevâyî 2001, 167).

2001, 78), “Çarıklık bâbıda ayılğan meşnevîden bu beyt anıñğdur kim...” (Baba Şürîde) (Nevâyî 2001, 127).

• Rubai

“Bu rubâ‘ isini çabır taşığa bitip irdiler kim faķır yâd tuttum kim...” (Mevlânâ Tâlib-i Câcermî) (Nevâyî 2001, 22), “Ve Taşavvuf’ta bu rubâ‘î Dervîş’niñğ durur kim...” (Dervîş Manşûr) (Nevâyî 2001, 42), “Bu rubâ‘î ‘‘abdi’ ismiğa anıñğdur kim...” (Mevlânâ Halef) (Nevâyî 2001, 88), “Faķır Esterâbâd’dın bu rubâ‘ ini Pehlevân hıdmetleriğa bitip irdim kim...” (Pehlevân Muhammed-i Küştî-gir) (Nevâyî 2001, 132).

• Kıta

“Hücân vilâyetiniñğ kâğisi işek rüşvet birip şadr anı kâđi kılğanga bu kıt‘ ası meşhûrdur kim...” (Seyyid ‘Abdu’l-Haķ) (Nevâyî 2001, 62), “Ol vaķtda bu kıt‘ anı dip irdi kim...” (Seyyid Hasan-i Erdeşir) (Nevâyî 2001, 75).

• Tuyuğ

“Bu tuyuğ anıñğdur kim...” (Mîr Sa‘îd) (Nevâyî 2001, 72).

• Terci-i Bend

“Ve terci‘leriniñğ bendi bu beytdür kim...” (Hażret-i Mîr Kâsım-i Envâr) (Nevâyî 2001, 7), “Ol terci‘ kim bendi budur, anıñğdur kim...” (Mevlânâ Hâveri) (Nevâyî 2001, 63).

• Tarih

“Pây-i hişâr havzı tükengenige bu târihni hûb aytıp durur kim...” (Mîr İhtiyârü’d-dîn) (Nevâyî 2001, 143).

• Mersiye

“Ve şehr şu‘ arâsiğa merşiye teklîfi kılıldı kim ayttılar. Ve bu beyt ol merşiye ebyâtıdır kim...” (Mîr Şâhi) (Nevâyî 2001, 29), “Mehne’de ba‘zığa aytқан merşiyedin bu beyt anıñğdur kim...” (H‘ace Ebü İshâķ) (Nevâyî 2001, 47).

• Muamma

“Câbir’ ismiğa bu mu‘ammâ anıñğdur kim...” (Mevlânâ Şihâb) (Nevâyî 2001, 93), “Ferîdün’ ismiğa bu mu‘ammâ hem anıñğdur kim...” (Hasan ‘Alî) (Nevâyî 2001, 110).

ç) Eserlerin yazıldığı tarih belirtilmiştir:

“Bu târihde kim bu risâle bitildi, hamsedin Leyli vü Mecnûn ve Husrev ü Şirin ve Heft-peyker’ğa tettebbu‘ kılıp irdi. İskender-nâme muķâbeleside Zafer-nâme nazmığa meşğül irdi.” (Mevlânâ ‘Abdu’llâh) (Nevâyî 2001, 84).

3.18.2. Mensur Eserler

Nevâyî, şairlerin yazdığı muamma risalelerinden söz etmiş ve bunlardan aldığı kimi muammalara, eserinde yer vermiştir:

“Mu‘ammâ risâlesi bitip anda köp iş kılıpdur. ‘Manşûr’ atığa bu mu‘ammâ anıñğdur kim...” (Mevlânâ Yûsuf) (Nevâyî 2001, 66), “Babur Sultân enâra’llâhu burhânehu atığa mu‘ammâ risâlesi bitidi, *Cevâhirü’l-esmâ*’ğa mevsûm. Ve bu mu‘ammâ kim ‘Şâh Babur’ hâşıl

bolur, ol risâledin, Mevlânâ'nıñ hüşşe mu'ammâlarıdın durur kim..." (Mevlânâ Burhânu'd-dîn) (Nevâyî 2001, 134).

3.19. Şairlerin Nevâyî'yle İlişkisi

Nevâyî, ele aldığı şairlerin bir bölümüyle türlü yönlerden ilişkilidir ve bu kapsamdaki bilgiler, eserde yer almaktadır. Söz konusu şairler arasında; Nevâyî'nin akrabaları, tanıdıkları, dostları, ondan yardım, himaye gören, hocası ya da öğrencisi olan kişiler bulunmaktadır. Yazar, görmediği ya da tanımadığı şairleri de belirtmekle birlikte onlardan hangi yollarla haberdar olduğunu da kaydetmiştir.

a) Nevâyî ile akraba olan şairler:

“Faķırğa tağayı bolur.” (Mîr Sa'îd) (Nevâyî 2001, 72), “Ol hem faķırğa tağayı bolur irdi.” (Muhammed 'Alî) (Nevâyî 2001, 73), “Sultân Hüseyin'niñ oğlıdur ve faķırniñ ağasınıñ nebiresidür.” (Mîr İbrâhîm) (Nevâyî 2001, 170).

b) Nevâyî'nin hocası ya da ustası olan, onu yetiştiren şairler:

“Bu faķır 'arüz fennide vâsıta bile Mevlânâ'nıñ şâgirdi-min.” (Mevlânâ Yahyâ-i Sîbek) (Nevâyî 2001, 15), “Faķır ikki yıl anıñ kaşıda sabaķ oğudum. Ança iltifâtı bar irdi kim ferzend dir irdi, bā-vücūd kim Semerķand'niñ a'lem-i 'ulemâsı irdi.” (H'âce Fażlu'l-lâh-i Ebu'l-Leyşî) (Nevâyî 2001, 33), “Faķır 'arüzni Dervîş kaşıda oğup-min.” (Dervîş Manşûr) (Nevâyî 2001, 43); “Faķır hem anıñ kaşıda niçe sabaķ oğup-min (Hâfız 'Alî-i Câmî) (Nevâyî 2001, 43); “Bu faķır ol büzürgvâr şöbetiğa yiter irdim.” (H'âce Evhad-i Müstevfi) (Nevâyî 2001, 32).

c) Nevâyî'nin öğrencisi olan şairler:

“Bu faķırniñ medresesinde sabaķ oğur.” (Mevlânâ Ebü Tâhir) (Nevâyî 2001, 96), “Öz mülkidin 'ilm talebiğa şehrga kilip irdi ve faķırniñ medresesinde sabaķ oğur irdi.” (Mîr Esedu'llâh) (Nevâyî 2001, 117).

ç) Nevâyî'den yardım ya da himaye gören şairler:

“Bir beytinde tecnîs hayâl kılip kâfiyeni ğalaķ kılip irdi. Faķır anı vâķıf kılgâç fi'l-hâl mütenebbih boldı ve izhâr-i minnet-dârlıĝ hem kıldı. Ve bu iş anıñ bile faķır arasında âşinâlıkğa sebep boldı.” (Mevlânâ 'Abdu's-Şamed-i Bedaħşî) (Nevâyî 2001, 46), “Ve faķır mu'ammâĝınaların cem' kıldurdum.” (Mevlânâ Muhammed-i Ni'metâbâdî) (Nevâyî 2001, 62), “İkki mısrâ' arasında rabt cihetidin bir lafzî ki kirek irdi, faķır anğa didim ki bu nev' yahşırâķ bolğay mu kim... İnşâf yüzidin kirek ki müsellemin tutsa irdi. Cedel bünyâd kıldı” (Mevlânâ Riyâzî) (Nevâyî 2001, 64, 65), “Faķır taħşil üçün Semerķand'ğa barganda Endicân'dın kildi ve anda faķır bile bolur irdi. Şıĝar-i sin cihetidin şî'ride hâmlıķ bolsa, ıslâh kılılır irdi.” (Mevlânâ Yûsuf) (Nevâyî 2001, 65); “Bu faķırniñ kişi ķaramdıdır.” (Mevlânâ Faħru'd-dîn) (Nevâyî 2001, 113), “Ol hem faķır kaşıda ulğayıpdur.” (Mevlânâ Şerbetî) (Nevâyî 2001, 158), “Ve faķır anı oğulçılây asrar-min.” (Mîr İbrâhîm) (Nevâyî 2001, 170), “Şîrâz'lıķdır. Andın kim Ğorâsân'ğa kildi, naķķâşlıkğa mensüb irdi, ammâ mübtedî irdi. Faķır anı tezhib ehliĝa sipâriş kıldım, az fırsatda âbâdân naķķâş boldı.” (Mevlânâ Yârî) (Nevâyî 2001, 188).

d) Nevâyî'nin tanıştığı, dost ya da yakın olduĝu şairler:

“Muhammed-i Bedaḥşī vāsıtası bile faḳırğa āşınā boldı.” (Mevlānā Şubḥī) (Nevâyî 2001, 99); “Faḳır bile ülfeti bar irdi ve köp müşerref kıılır irdi.” (Mevlānā Muḥammed-i Mu‘ ammāyî) (Nevâyî 2001, 48), “Babur Mîrzā Meşhed’de fevt bolğan yıl ol şehrde ğarîb ve ḥasta qalıp irdi. Faḳır ğam-ḥ̄ārlıĝ kıılıp şıḥhat taptı.” (Ḥ̄āce Ḥasan-i Ḥızır Şāh) (Nevâyî 2001, 49), “Ve hemîşe faḳır bile muşāḥib irdi.” (Ḥāfız Yārî) (Nevâyî 2001, 50), “‘İrāk’ın kim Ḥorāsān’ğa kildi, faḳır bile muşāḥib irdi.” (Ḥ̄āce Mes‘ūd-i Ḳumî) (Nevâyî 2001, 50), “Bu faḳırğa ata meşābeside irdi, andaḳ ki Mîrzā Big ferzend meşābeside irdi, hem aṅğa ve hem bu faḳırğa.” (Seyyid Ḥasan-i Erdeşîr) (Nevâyî 2001, 74), “Müddetî faḳır bile muşāḥib irdi.” (Mevlānā Nādîrî) (Nevâyî 2001, 107), “Bu faḳır iltimāsı bile evvel-i āferînişdin bu küngeçe târiḥ-i câmî‘î bitipdür kim nişfiĝaça bitipdür, inşā’a’llāh tüketürige muvaffaḳ bolĝay...” (Mevlānā Mîr-Ḥ̄ānd), “Bu faḳırğa şiddet-i qarābetdin ferzendliĝ nisbeti bar.” (Mîr Ḥaydar) (Nevâyî 2001, 168).

Nevâyî, şairlerden bir bölümü ile yaşadığı kimi anları, olayları aktarmıştır:

“Faḳır Semerkand’ğa barganda ayaĝı sınıp şāḥib-fırāş irdi. ‘İyādetiĝa bardım. Allıda oturup bu mu‘ ammānı kim andın ‘‘Ulā’ ḥāşıl bolur, bitip aṅğa tuta birdim kim...” (Mevlānā ‘Ulā-i Şāşî) (Nevâyî 2001, 34).

“Faḳır qaşıĝa ba‘zı maḥalda şî‘r kiltürse irdi, burunraq andaḳ kelām sürer irdi kim daḥl kıılmaq yolu bağlanur irdi. Zārüretdin barça şî‘rin taḥşin kıılmaq kirek irdi.” (Mevlānā Ḥusrevî) (Nevâyî 2001, 51).

“Faḳır bir meclisde Pül-i Mālān’da anı kördüm, bir encümende bir qaşidesin oquydur irdi. Her beytni bünyād kıılsa, uslûbıdın ḳāfiyesin ayta birür irdim. Be-ĝāyet ḥayret kııldı. Üç yıldın soṅ Bāĝ-i sefid’de yene bir meclisde bi-‘aynihi uş-mundaḳ vāḳi‘ boldı. Ol yana ḥayret bünyād kııldı...” (Mevlānā Ayāzî) (Nevâyî 2001, 58).

“Bir kün faḳır bile namāz-i pişin kııldı. Namāz tükengendin soṅgra yene ikki rek‘at kııldı. Faḳır ayttım kim taḥvîl-dār ḥisābın edā kıılurda fāzıl kiltürmek ḥıyānet delilidür; bu söz şöhret tuttu.” (Mevlānā Mes‘ūd) (Nevâyî 2001, 135).

“Gevher Şād Bigim medresesiniṅ talebesi şāḥib-i cem‘ vazîfelerin kiçrek berāt bitidürgen üçün şikāyetqa faḳır qaşıĝa kildiler. İttifaḳ bile sözni ol ayturğa muḳarrer kıılğan irmişler. Faḳır cem‘at-i keşir kördüm irse, sözlerin sordum. Anıṅ taḳrîrğa ḥavāle kııldılar. Andın soruldı irse, bu ‘ibāret bile tekellüm sürdi kim...” (Mevlānā ‘Abdu’r-Rezzāk) (Nevâyî 2001, 160).

e) Nevâyî’nin tanışmadığı, görmediği şairler:

“Faḳır egerçi anı körmeydim, ammā anıṅ bile faḳır arasında i‘lām ve irsāl vāḳi‘ boldı.” (Mîr Şāḥî) (Nevâyî 2001, 28), “Faḳır anı köymey-min, ammā şî‘rin işitip-min.” (Mevlānā Āfetî) (Nevâyî 2001, 96); “Faḳır andaḳ ḥayāl kıılır-min kim anı körmey-min. Ba‘zı yārānlar didiler kim körüp-sin, ḥātırğa kilmedi.” (Mevlānā Kevkebi) (Nevâyî 2001, 123), “Faḳır anı hem henüz köymeydür-min” (Mevlānā Miḥnetî) (Nevâyî 2001, 124), “Faḳır anı egerçi körmey-min, ammā Mevlānā Muḥammed-i Bedaḥşî’din ta‘rifin işitip-min.” (Mevlānā Şemsi) (Nevâyî 2001, 183), “Bu faḳır bile daĝı ĝāyibāne muḥabbet ve yārlıĝ ve inilik ḳā’idesin mer‘î tuttu.” (Şeyḥ Necm) (Nevâyî 2001, 185).

4. Sonuç

Şuara tezkireleri; farklı dönemlerde ve coğrafyalarda yaşamış, farklı niteliklerine göre sınıflandırılmış şairleri tanıtan, onların türlü yönlerini kaydeden, eserlerini ve eserlerinden örnekleri içeren kaynaklardır ve bu yönleriyle de birçok şairin günümüze ulaşabilmesi için “tek kaynak” (Canım 2000, 2) niteliğindedir.

Türk edebiyatının ilk şuara tezkiresi olan bilinen *Mecâlisü'n-nefâyis*, kullanılan biyografik ögeler açısından titizlikle hazırlanmış ve şairlere ilişkin çok farklı noktalara ayrıntılı olarak yer vermiştir. Özellikle Nevâyî'nin pek çok şairle ilgili tanıklıkları, kişisel değerlendirmeleri, onların sanat yönleri ya da eserleri hakkındaki görüşleri, esere zenginlik ve özgünlük katmaktadır. *Mecâlisü'n-nefâyis*'te kullanılan biyografik ögeler, şairlerin tanıtımını sağlamak; kaydedilmek suretiyle onları ve eserlerini kalıcı kılmak dışında, dönemin sosyal ve kültürel yapısıyla ilgili çok sayıda bilgi ve malzeme içermektedir.

Şairlerle ilgili kişisel bilgiler, öncelikle şairlerin mahlasları, unvanları, lakapları; başta baba olmak üzere birçok aile üyesinin adı, akrabalık bağı, görevi, konumu, niteliği vb. tezkirede ayrıntılı olarak işlenmiştir. Nevâyî'nin şairlerin kimliklerine ve aile üyelerine yönelik olarak verdiği bilgiler; onları farklı kişiler, olaylar vb. üzerinden takip etmemize de olanak tanımaktadır. Bununla birlikte şairlerin eserde değinilen dış görünüşleri, huyları ve kişilik özellikleri, kendilerine özgü hareketleri, hastalıkları, ilginç yanları vb. onların pek bilinmeyen yönlerini, başka bir kaynakta bulamayacağımız kimi özelliklerini ortaya koymaktadır. Eserde; şairlerin ilgi alanları, hangi sanat ya da spor dallarında hüner gösterdikleri de kaydedilmiştir. Örneğin büyük, küçük ve gaibane olmak üzere üç ayrı türü belirtilen satrancı birçok şairin bildiği, iyi oynadığı hatta kimilerinin buna tutkunluk derecesinde bağlılık gösterdiği; şairler içinde hattatların, nakkaşların, ciltçilerin yer aldığı; özellikle musikinin birçok şairin hayatında önemli bir yer tuttuğu ve tambur, kanun kopuz, gıçek gibi müzik aletlerini çalan şairler bulunduğu görülmektedir.

Şairlerin memleketlerine, doğum, ölüm ve mezar yerlerine, türlü nedenlerle gittikleri ya da buldukları bölgelere ait çok sayıda yerleşim biriminden söz edilen eser; dönemin coğrafyasına, yerleşimine ve kentleşmesine ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Bugün farklı ülke topraklarında bulunan bu yerler, Nevâyî'nin ele aldığı 461 şairin yayıldığı coğrafyayı ve bölgesel dağılımlarını göstermektedir.

Tezkireden, toplumsal konumları ya da sosyal sınıfları çok farklı olan pek çok kişinin şiirle uğraştığı, eser verdiği anlaşılmaktadır. Tezkiredeki şairler arasında hükümdar, bey, mirza gibi hanedan mensuplarından ya da yönetici sınıfından kişilerle birlikte eşraftan, bilginlerden, orta tabakadan hatta köle sınıfından temsilciler bulunmaktadır. Bununla birlikte şairlerin görevleri ve meslekleri de dönemin devlet teşkilatına, idari yapılanmasına, sosyal yapısına ilişkin bilgiler içerir. Örneğin tezkirede, şairlerin vezir, mühürdar, kadı, müderris, imam, kütüphaneci gibi görevlerde bulunduğu; çanakçılık, çadırıcılık, bıçakçılık, dümbelekçilik, kese dikiciliği, kemer yapıcılığı, helvacılık, tuğlacılık gibi zanaatlarla uğraştığı kaydedilmiştir. Bu bilgilerle, hem devlet teşkilatında hem de günlük yaşamda etkin roller üstlenen kişilerin şairlik yönüne vurgu yapılmıştır. Özellikle kültürel bir öneme sahip olup bugün birçoğu unutulmuş

zanaatlar, Türklerin çalışma hayatına ve esnaf teşkilatına ilişkin tarihsel bir veri niteliğindedir. Erdem Uçar, tezkirede geçen bu kapsamdaki tüm adları 21 alt gruba ayırmış; “34 meslek ismi ve 45 meslek erbabı ismi” belirlemiştir (Erdem Uçar 2012, 1093).

Şairlerin eğitim hayatları ve bilim dallarındaki düzeyleri, tezkirenin yer verdiği öğelerdendir. Eserde şairlerin eğitimlerine, eğitim düzeylerine değinilmiş; kimi şairlerin türlü bilimlere hâkim olduğu, bu alanlarda yetkinlik gösterdiği, üst düzey bilgi gerektiren işleri yapabildiği ve ün kazandığı belirtilmiştir. Tezkirede; tıp, astronomi, astroloji, matematik gibi bilim dalları bu kapsamda anılmıştır.

Tezkirede, şairlerin sanatsal yönleriyle ilgili değerlendirmelerle birlikte; onların yazdığı eserler, bu eserlerin yazıldığı diller, türler ve eserlerden alınan şiir parçaları bulunmaktadır. Nevâyî; şairlerin edebî yönlerine ilişkin olumlu ya da olumsuz pek çok yorumda bulunmuş, örnek aldıkları şairleri ve eserleri kaydetmiş, üslupları ya da eserleriyle kişiliklerini ilişkilendirmiş, onların edebî konulardaki görüşlerine yer vermiştir. Bu kapsamda, tezkiredeki şairlerin manzum ve mensur pek çok eser verdiği görülmekte; bu eserlerin çeşitliliği dikkat çekmektedir. *Mecâlisü'n-nefâyis*'te, Türkçe yazan şairler ve bu şairlerden Türkçe örnekler de kaydedilmiştir. Söz konusu şairlerin eserleri üzerine yapılacak çalışmalar, dönemin dili ve edebiyatı hakkında değerli bilgiler sunacak; Türk dilinin tarihsel gelişimine yönelik yeni bulgulara ulaştıracaktır.

KAYNAKÇA

- AKSOY Hasan (1995). “Esrar Dede”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 11, s. 432-434, <http://www.islamansiklopedisi.info/> (ET: 27.06.2018).
- ALÎ-ŞÎR NEVÂYÎ (2001). **Mecâlisü'n-nefâyis I (Giriş ve Metin) - II (Çeviri ve Notlar) (Haz. Kemal Eraslan)**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 788.
- BAALBAKI Rohi (1995). **Al Mawrid A Modern Arabic-English Dictionary**, Beirut: Dar El-İlm Lilmalayin.
- CANIM Rıdvan (2000). **Latîfi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 225.
- ÇINARCI Mehmet Nuri (2014). “Herat Ekolü Tezkirelerinden XVI. Yüzyıl Şu'ara Tezkirelerine Şairlerle İlgili Bilgi Edinme Kaynakları”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 9/3, s. 507-540.
- DEVLETŞAH (2011). **Şair Tezkireleri (Tezkiretü'ş-Şuarâ) (Çev. Necati Lugal)**, İstanbul: Pinhan Yayıncılık: 7.
- ERASLAN Kemal (2004). “Nevâyî ve Tenkid”, **Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri, 24-25 Eylül 2001**, s. 15-18, Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları: 825.

- ERDEM UÇAR Filiz Meltem (2012). “Meslekleri ve İlgi Alanları Açısından Mecâlisü’n-Nefâyis’teki Şairlerin Sosyal Hayattaki Yeri”, **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/1, s.1073-1095.
- İSEN Mustafa (2010). **Tezkireden Biyografiye**, İstanbul: Kapı Yayınları: 205.
- İSEN Mustafa vd. (2002). **Şair Tezkireleri**, Ankara: Grafiker Yayınları: 6.
- KÂTİP ÇELEBİ (2013). **Keşfü’z-Zunûn An Esâmi’l-Kütübi ve’l-Fünûn I-V (Çev. Rüştü Balcı)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- KILIÇ Filiz (2006). “Tezkire”, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, C. 6, s. 121-122, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 289.
- KILIÇ Filiz (2007). “Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi II**, C. 5, S. 10, s. 543-564.
- MOLLA CAMÎ (1990). **Baharistan (Çev. M. Nuri Gençosman)**, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 385.
- ÖZ Yusuf (2012). “Tezkire/Fars Edebiyatı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 41, s. 68-69, <http://www.islamansiklopedisi.info/> (ET: 27.06.2018).
- SAATÇI Suphi (2008). “Sâi Mustafa Çelebi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 35, s. 539-541, <http://www.islamansiklopedisi.info/> (ET: 27.06.2018).
- ŞEMSEDDİN SAMÎ (2010). **Kamus-ı Türkî (Haz. Paşa Yavuzarslan)**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1001.
- TULUM Mertol (2011). **17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1036.
- TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ (2011). **Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, Sosyal Bilimler**, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- TÜRK DİL KURUMU (2011). **Türkçe Sözlük**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.
- UZUN Mustafa (2012). “Tezkire/Türk Edebiyatı”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 41, s. 69-73, <http://www.islamansiklopedisi.info/> (ET: 27.06.2018).